

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

An Analytical Reinterpretation of the Cognitive and Cultural Functions of Magical Elements in Iranian Fairy Tales

Behnaz Payamani^{1✉} | Maryam Zamani² | Sama Jalali³

1. Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran. E-mail: payamani@pnu.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran E-mail: maryamzamani@pnu.ac.ir
3. M.A. in Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran samajalali992@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 2025 July 28
Received in revised form 2025
September 14
Accepted 2026 June 3
Published online 2026 June 22

Keywords:

*Iranian Fairy Tales,
Magic,
Magical Narrative,
Magical Elements,
Cognitive and Cultural
Functions.*

ABSTRACT

Purpose: Fairy tales are fictional narratives that unfold in a non-real world. The protagonists of these stories typically possess extraordinary magical abilities, which enable them to perform wondrous deeds that, from a conventional rational perspective, are deemed impossible. These narratives often culminate in a happy ending, achieved through the hero's triumph over adversities. Magical elements, as fundamental components of fairy tales, play a pivotal role in shaping their fantastical nature. Beyond generating narrative pleasure, these elements significantly stimulate the audience's imagination and deepen their understanding of fundamental existential concepts. This research aims to investigate and analyze the magical elements in Iranian fairy tales and to elucidate their multifaceted cognitive and cultural functions in interaction with the audience's mind and perception.

Method and Research: Employing a descriptive-analytical method and relying on library resources, the present study selected ten samples of Iranian fairy tales—including Delaram Shiri, Golchehreh, Golkhandan, Pesar-e Kakol Zari, Kachelak, Chehel Gis-Tala, Cheshmeh-ye Jadoo, Ab-e Hayat, Morgh-e Sa'adat, and Narenj o Toranj—as its statistical population. Utilizing an analytical framework, their cognitive and cultural functions were examined.

Findings and Conclusions: The findings indicate that magical objects and tools are the most recurrent material elements, while incantations and spells are the most prevalent spiritual elements in these tales. Each of these elements, depending on the narrative context and the story's atmosphere, performs distinct functions and plays a significant role in advancing the plot and engaging the audience's mental participation. By elucidating the nature and significance of the functions of magical elements in Iranian fairy tales, this study analyzes their role in narrative construction and cultural representation. It demonstrates that these elements are not merely narrative devices but are fundamental components in the formation of the audience's mythological worldview.

Cite this article: Payamani, Behnaz., Zamani, Maryam., & Jalali, Sama. (2026). An Analytical Reinterpretation of the Cognitive and Cultural Functions of Magical Elements in Iranian Fairy Tales. *Journal of Iranian Studies*, 25 (49), 171-199. <http://doi.org/10.22103/jis.2026.25644.2749>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2026.25644.2749>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Fairy tales, as fictional narratives set in an unreal world, have always been intertwined with magical elements. These elements not only form the basis of wonder and narrative pleasure but also play a fundamental role in shaping the fantastical nature of these stories and influencing the cognitive and cultural processes of the audience. The heroes of these tales, by employing magical powers, overcome obstacles and create happy endings. Despite previous research on the classification and morphology of magical tales, the multifaceted and interdisciplinary functions of these elements—particularly in connection with the audience's mind, perception, and cultural representation—have received less attention. Therefore, the present study aims to investigate and analyze the magical elements in Iranian fairy tales and to elucidate their cognitive and cultural functions in interaction with the audience's mind and perception.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method based on library resources. The statistical population consists of ten samples of Iranian fairy tales: Delaram Shiri, Golchehreh, Golkhandan, Pesar-e Kakol Zari, Kachelak, Chehel Gis-Tala, Cheshmeh-ye Jadoo, Ab-e Hayat, Morgh-e Sa'adat, and Narenj o Toranj. Using an analytical framework, the tales were examined based on a dual classification of material magical elements (including objects, tools, numbers, humans, fairies, clothing, metamorphosis, animals, magical foods, medicines, demons, magical times, evil creatures, natural elements, plants, liquids, places, and helpers) and spiritual magical elements (prophecy, dreams, prayer, oaths, curses, and incantations). Data were analyzed through qualitative and quantitative content analysis, involving the identification, counting, and classification of each element's functions.

Discussion

Findings indicate that in the examined tales, material magical elements significantly predominate over spiritual ones, with a frequency of 91 cases compared to 9 for spiritual elements. Among material elements, magical objects and tools are the most frequent (23 cases), including mirrors, rings, bracelets, strands of hair, sticks, water jugs, skulls, forty keys, surma (antimony), surma containers, tablecloths, life glasses, swords, flying carpets, books, belts, hats, and stone cats. Metamorphosis follows with 13 cases (including transformation of humans into animals, humans into objects, plants into humans, plants into objects, liquids into plants, and liquids into objects), and fairies with 9 cases (with functions such as shapeshifting, instantaneous displacement, appearing and disappearing, and providing aid). In contrast, among spiritual elements, incantations (spells and magical words) are the most frequent (4 cases), while prayers and prophecies each appear only once.

Regarding cognitive functions, magical elements activate processes such as executive imagination, causality, problem-solving, memory, prediction, mental representation, and attention in the audience. For instance, the mirror stimulates recognition and memory; the ring enhances the imagination of remote control; and the number three introduces the tripartite narrative structure to the child's mind. From a cultural

functions perspective, these elements reflect ancient Iranian myths, rituals, and beliefs. Objects such as surma, the demon's life glass, and dastas (a grinding tool) are rooted in Iranian mythology, and symbols such as the tablecloth (hospitality and blessing), the flying carpet (freedom and imaginary travel), and the tree (continuity of life and the human-nature connection) carry collective cultural values.

Furthermore, magical elements play a dual role: some are aiding (fairies, magical objects, medicines) and some are challenging (demons, curses, evil spells). Demons are often powerful antagonists whose defeat depends on finding and destroying the "life glass." Fairies, in contrast, are beautiful, shapeshifting, and often helpful beings who appear in magical places such as springs and gardens.

Conclusion

The present study demonstrates that magical elements in Iranian fairy tales are fundamental components in shaping the audience's mythological worldview and a reflection of the cultural and mythical identity of Iranian society, far beyond being mere narrative devices. The predominance of material magical elements over spiritual ones suggests a materialistic cultural tendency and an emphasis on tangible powers in Iranian folk narratives. The high frequency of magical objects and tools, followed by metamorphosis and fairies, highlights the importance of transformation and supernatural beings in the Iranian collective imagination. On the other hand, the prominent role of moral tests in the heroes' attainment of these elements emphasizes the connection between virtue and victory in these narratives. In summary, Iranian fairy tales are not merely a source of entertainment but a cognitive and cultural heritage that, in a symbolic and engaging form, conveys profound concepts of existence, ethics, and identity to the audience.

بازخوانی تحلیلی کارکردهای شناختی و فرهنگی عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی

بهناز پیامنی^۱ | مریم زمانی^۲ | سما جلالی^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: payamani@pnu.ac.ir

۲. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: maryamzamani@pnu.ac.ir

۳. کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. Samajalali992@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱ کلیدواژه‌ها: افسانه‌های پریان ایرانی، جادو، روایت جادویی، عناصر جادویی، کارکردهای شناختی و فرهنگی	زمینه/هدف: افسانه‌های پریان روایت‌هایی تخیلی‌اند که در جهانی غیر واقعی به وقوع می‌پیوندند. قهرمانان این داستان‌ها معمولاً دارای قدرت‌های جادویی خارق‌العاده‌ای هستند که امکان انجام اعمال شگفت‌انگیز و در نگاه عقل متعارف، غیر ممکن را برای آنان فراهم می‌سازد. این نوع روایت‌ها اغلب دارای پایانی خوش‌اند که با غلبه قهرمان بر موانع، تحقق می‌پذیرد. عناصر جادویی، به‌عنوان مؤلفه اصلی افسانه‌های پریان، نقشی بنیادین در شکل‌گیری ماهیت خیال‌انگیز آن‌ها ایفا می‌کنند. این عناصر علاوه بر تولید لذت روایی، تأثیر قابل توجهی در تحریک قوه تخیل مخاطب و تعمیق درک او از مفاهیم بنیادین هستی دارند. این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی و تبیین کارکردهای چندگانه شناختی و فرهنگی آن‌ها در تعامل با ذهن و ادراک مخاطب انجام شده است. روش/رویکرد: در پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده است، ده نمونه از افسانه‌های پریان ایرانی شامل (دلارام شیری، گل‌چهره، گل‌خندان، پسر کاکل‌زری، کچلک، چهل‌گیس‌طلا، چشمه جادو، آب حیات، مرغ سعادت، و نارنج و ترنج) به‌عنوان جامعه آماری انتخاب گردیده و با بهره‌گیری از چارچوبی تحلیلی، کارکردهای شناختی و فرهنگی آن‌ها بررسی شده است. یافته‌ها/نتایج: یافته‌ها نشان می‌دهند که اشیا و ابزارهای جادویی پرتکرارترین عناصر مادی، و وردها و طلسم‌ها رایج‌ترین عناصر معنوی در این افسانه‌ها هستند. هر یک از این عناصر، با توجه به بستر روایی و فضای داستان، کارکردهای متفاوتی ایفا می‌کنند و در پیشبرد پیرنگ و جلب مشارکت ذهنی مخاطب نقش بسزایی دارند. این پژوهش با تبیین چگونگی و اهمیت کارکرد عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی، نقش آن‌ها را در ساخت روایت و بازنمایی فرهنگی تحلیل کرده و نشان می‌دهد که این عناصر، صرفاً ابزارهایی داستانی نبوده، بلکه مؤلفه‌هایی بنیادین در شکل‌گیری جهان‌بینی افسانه‌های مخاطب به شمار می‌روند.

استناد: پیامنی، بهناز؛ زمانی، مریم؛ و جلالی، سما (۱۴۰۵). بازخوانی تحلیلی کارکردهای شناختی و فرهنگی عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی.

مجله مطالعات ایرانی، ۲۵ (۴۹)، ۱۷۱-۱۹۹.

<http://doi.org/10.22103/jis.2026.25644.2749>

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی تهران

© نویسندگان.

۱. مقدمه

افسانه‌ها از ریشه "افسون" و به معنای قصه‌های آمیخته با عنصر جادو تعریف می‌شوند. این قصه‌ها شامل ماجراهایی خیالی و غیر واقعی درباره اشیا یا موجودات خیالی هستند که به یاری جادو یا افسون، گاه به کمک انسان و گاه علیه او، وقایع شگفت‌انگیزی را رقم می‌زنند. افسانه‌های جادویی یا پریوار از میان انواع افسانه‌های عامیانه، به دلیل شهرت و محبوبیت جهانی خود برجسته هستند. ویژگی‌های مشترک این نوع قصه‌ها شامل دخالت سحر و جادو، ابهام در مکان و زمان، شکل‌گیری در جهانی غیر واقعی و سرشار از وقایع شگفت است. این افسانه‌ها، بخشی از ادبیات عامه ملت‌ها را تشکیل می‌دهند که از دیرباز به صورت شفاهی به نسل‌های بعدی منتقل شده‌اند. حوادث و رخدادها در این داستان‌ها معمولاً توسط قهرمانانی شکل می‌گیرد که ممکن است انسان‌های عادی یا موجوداتی فوق طبیعی با دانشی از سحر و جادو باشند و با استفاده از قوای شگفت‌انگیز خود، وقایع عجیب، دور از ذهن و گاه هول‌انگیز خلق کنند. افسانه‌ها براساس خیال‌پردازی‌های اغراق‌آمیز شکل گرفته‌اند و به آرزوهای دیرین انسان‌ها اشاره دارند. در این داستان‌ها، شخصیت‌ها یا عناصر سحرآمیز نقش اساسی دارند؛ به گونه‌ای که بدون وجود آن‌ها، قهرمان افسانه نه به هدف خود می‌رسد و نه عناصر تخیلی افسانه محقق می‌شوند (جعفری قناتی، ۱۳۹۱: ۵۴۵). در افسانه‌های پریوار، شکست‌ناپذیری قهرمان به یاری تمامی عناصر شگفت‌انگیز طبیعت، از جمله موجودات، اشیا و ابزار جادویی بستگی دارد. این امر، به خواننده اندیشه لزوم کوشش جمعی برای دستیابی به هدف را منتقل می‌کند (ذاکرشهرک، ۱۳۸۱: ۳۵). جادو و جادوگری از موضوعات مهم و پر بسامد در این قصه‌ها محسوب می‌شوند. این نیروها گاهی به صورت اهریمنی، پلید و آزاردهنده باعث ترس و نگرانی قهرمانان می‌شوند و گاهی به شکل نیروهای سودرسان و یاریگر در اختیار قهرمانان قرار گرفته و موجب پیروزی آن‌ها می‌شوند. سحرآمیزی افسانه‌های پریان مؤثرترین عامل جذب کودکان به خواندن این داستان‌ها به‌شمار می‌رود، عاملی که آفرینش آن‌ها به‌وسیله عناصر جادویی امکان‌پذیر است.

۱-۱. بیان مسأله

این پژوهش با هدف بررسی و تحلیل جادو و نقش آن در افسانه‌های پریان ایرانی و ترسیم چندگانگی کارکرد عناصر جادویی انجام شده است. مسأله اصلی این پژوهش، فقدان تحلیلی نظام‌مند و چندبعدی درباره کارکردهای شناختی و فرهنگی عناصر جادویی در چارچوب ادبیات کودک ایران است. ده قصه پریان ایرانی مورد بررسی شامل دلارام شیری، گل‌چهره، گل‌خندان، پسرکاکل‌زری، کچلک، چهل‌گیسوطلا، چشمه جادو، آب حیات، مرغ سعادت، و نارنج و ترنج می‌باشند. در انتخاب داستان‌های کودکان برای تحلیل، تمرکز اصلی بر آثاری بوده است که در آن‌ها عناصر جادویی نه تنها به عنوان ابزار روایی، بلکه به مثابه محرک‌های شناختی و فرهنگی ایفای نقش می‌کنند. داستان‌های کودکان با بهره‌گیری از فضاهای خیالی، موجودات خارق‌العاده، و رخدادهای غیر واقعی، بستری فراهم می‌آورند که در آن ذهن کودک به چالش کشیده می‌شود، تخیل فعال می‌گردد، و فرآیندهای شناختی نظیر حل مسأله، پیش‌بینی، و بازنمایی ذهنی تقویت می‌شود. از منظر فرهنگی، این داستان‌ها حامل ارزش‌ها، باورها، و نمادهایی هستند که به انتقال مفاهیم

اجتماعی، اخلاقی و هویتی کمک می‌کنند. عناصر جادویی در این متون، اغلب بازتابی از اسطوره‌ها، افسانه‌ها و روایت‌های بومی‌اند که در ناخودآگاه فرهنگی جامعه ریشه دارند و به کودک امکان می‌دهند تا در قالبی نمادین با مفاهیم پیچیده روبه‌رو شود. این بررسی به درک بهتر کارکردها و نقش‌های متنوع عناصر جادویی در افسانه‌ها و انتقال پیام‌های فرهنگی کمک می‌کند.

ادبیات کودک در ایران، به‌ویژه داستان‌هایی که از عناصر جادویی بهره می‌برند، همواره حامل لایه‌هایی از معنا بوده‌اند که در بستر فرهنگی، تاریخی و اسطوره‌ای جامعه ایرانی شکل گرفته‌اند. این متون نه تنها در رشد ذهنی و شناختی نقش دارند، بلکه در انتقال مفاهیم فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی نیز مؤثرند. با این حال، تحلیل این آثار از منظر روان‌شناختی و شناختی، به‌ویژه در پیوند با زمینه‌های فرهنگی ایرانی، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که بررسی داستان‌های جادویی ایرانی، می‌تواند به شناخت بهتر از نحوه بازنمایی مفاهیم فرهنگی در ذهن مخاطب منجر شود. این داستان‌ها، با بهره‌گیری از نمادها، اسطوره‌ها و روایت‌های بومی، بستری فراهم می‌آورند که در آن فرآیندهای شناختی چون تخیل، پیش‌بینی، و معنابرداری فعال می‌گردند. تحلیل این متون از منظر روان‌شناختی، امکان فهم عمیق‌تری از تعامل کودک با عناصر فرهنگی و ذهنی را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، این تحقیق می‌کوشد تا با رویکردی میان‌رشته‌ای، پیوندی میان ادبیات کودک، روان‌شناسی شناختی، و مطالعات فرهنگی ایرانی برقرار سازد. چنین نگاهی می‌تواند به تولید محتوای ادبی بومی‌گرا، طراحی برنامه‌های آموزشی متناسب با فرهنگ ایرانی، و تقویت هویت فردی و اجتماعی کودکان منجر شود.

۱-۲. پیشینه پژوهش

افسانه‌های پریان به دلیل ساختار شگفت‌انگیز و جذابیت عمومی، همواره مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند. در این پژوهش به بررسی کارکردهای این افسانه‌ها پرداخته شده و به پژوهش‌های مرتبط در این زمینه اشاره می‌شود. این افسانه‌ها با استفاده از عناصر جادویی و خیالی، نقش مهمی در تقویت پیام‌ها و ارزش‌های فرهنگی دارند و بررسی پژوهش‌های مرتبط به شناخت بهتر ساختار و کارکردهای آن‌ها کمک می‌کند.

سپیده عندلیب (۱۳۸۰) در پایان‌نامه «ویژگی‌ها و همسانی‌های افسانه‌های پریان ایرانی»، با مطالعه ۱۷۹ افسانه عناصر جادویی آن‌ها را از جهت کمی و کیفی بررسی می‌کند. سوسن جبری و سحر یوسفی (۱۳۹۵) در مقاله «پیوند عناصر جادویی و انگاره‌های کهن‌الگویی در قصه‌های عامه»، برای عناصر جادویی سه دسته‌بندی شخصیت‌های دارای قدرت جادویی، اشیای دارای قدرت جادویی و کلام جادویی در نظر گرفته، بسامدها و زیرمجموعه‌های هر یک و پیوند آن‌ها را با ژرف ساخت قصه از منظر کهن‌الگویی بیان می‌کنند و پگاه خدیش در مقاله «بازتاب و کارکردهای سحر و جادو در افسانه‌های سحرآمیز»، ابزار و عوامل سحرآمیز را به هفت دسته، طبقه‌بندی کرده، به بن‌مایه‌های کهن در اندیشه بشر ابتدایی که در این دسته از قصه‌ها وجود دارد، می‌پردازد. در پژوهش حاضر به کارکردهای عنصر جادویی و فراوانی هر یک از آن‌ها در افسانه‌های منتخب پرداخته خواهد شد.

۱-۳. روش‌شناسی پژوهش

در پژوهش حاضر که به روش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر منابع کتابخانهای انجام شده است، ده نمونه از افسانه‌های پریان ایرانی شامل (دلارام شیری، گل چهره، گل خندان، پسر کاکل‌زری، کچلک، چهل گیس‌طلا، چشمه جادو، آب حیات، مرغ سعادت، و نارنج و ترنج) به‌عنوان جامعه آماری انتخاب گردیده و با بهره‌گیری از چارچوبی تحلیلی، کارکردهای شناختی و فرهنگی آنها بررسی شده است.

۴-۱. یافته‌های پژوهش

بررسی عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی نشان می‌دهد که این عناصر نقشی اساسی در شکل‌گیری، جذابیت و انتقال ارزش‌های فرهنگی این روایت‌ها دارند. از طریق این عناصر، شخصیت‌های داستان قادر به انجام اعمال خارق‌العاده‌ای می‌شوند که جهان واقع را به قلمروی خیالی و نمادین تبدیل می‌کند. این پژوهش نشان داد که عناصر جادویی در دو دسته مادی و معنوی طبقه‌بندی می‌شوند؛ عناصر مادی، شامل اشیاء، ابزارها، حیوانات و موجودات فوق‌طبیعی، پرکاربردتر از عناصر معنوی مانند دعا، سوگند و وردهای جادویی هستند. بسامد بالای عناصر مادی ممکن است تحت تأثیر باورهای اساطیری و فرهنگ مادی‌گرایانه ایران باشد، در حالی که عناصر معنوی اغلب بازتاب‌دهنده اعتقادات مذهبی‌اند.

۵-۱. مبانی نظری پژوهش

افسانه‌ها، داستان‌های خیالی هستند که شخصیت‌های غیر واقعی درگیر ماجراهای غیر عادی می‌شوند. این داستان‌ها از اعتقادات، آرزوها، ترس‌ها و امیدهای انسان‌ها سرچشمه می‌گیرند و معمولاً حاوی نکات حکمت‌آمیز و پندآموزی هستند. شخصیت‌های این داستان‌ها اگرچه به ظاهر شبیه به موجودات عادی هستند، ولی دارای توانایی‌های فرا واقعی‌اند (شورای کتاب کودک، ۱۳۸۰: ۹۷). در یک تقسیم‌بندی کلی، افسانه‌ها به دو دسته عامیانه و جدید تقسیم می‌شوند. افسانه‌های عامیانه شامل قصه‌های پریان و افسانه‌های مربوط به حیوانات است که قدمت بیشتری دارند (بالازاده، ۱۳۷۱: ۷۶-۷۷). افسانه‌های جدید هدفشان پرورش نیروی تخیل و قدرت ذهنی کودکان و نوجوانان و کمک به آشنایی با میراث گذشته و تکوین هویت فرهنگی است (حجازی، ۱۳۷۴: ۱۴۲). افسانه‌های پریان به عنوان یکی از برجسته‌ترین انواع ادبیات شفاهی شهرت و محبوبیت جهانی دارند (خدیش، ۱۳۸۸: ۱۵۱). این نوع از افسانه‌ها در جهانی غیر واقعی رخ می‌دهند و مکان و شخصیت‌های معین ندارند و سرشار از وقایع شگفت‌انگیز هستند. در این سرزمین رؤیایی، قهرمانان فروتن دشمنان را می‌کشند، با شاهزاده‌خانم‌ها ازدواج می‌کنند و به پادشاهی می‌رسند (حق‌شناس و خدیش، ۱۳۸۷: ۲۹). این افسانه‌ها از شایع‌ترین، قدیمی‌ترین و پرشمارترین افسانه‌های جهان هستند و در میان عوام از جایگاه برتری برخوردارند. برخی پژوهشگران اصطلاح افسانه را فقط برای همین نوع خاص به کار می‌برند و انواع دیگر را به نام "قصه‌های عامیانه" می‌شناسند. در ایران، این افسانه‌ها به نام‌های گوناگونی مانند افسانه‌های جادویی، جن و پری، دیو و پری و به‌ویژه افسانه‌های پریان یاد می‌شوند (جعفری، ۱۳۸۴: ۱۲۲).

۲. بحث و بررسی

۱-۲. عناصر تشکیل دهنده افسانه‌های پریوار

عوامل متعددی در خلق رخداد‌های شگفت‌انگیز و غیر واقعی در دنیای افسانه‌های پریوار مؤثر هستند. از جمله مهم‌ترین این عوامل می‌توان به پری و جادو به عنوان عناصر اصلی در ادبیات شفاهی اشاره کرد.

۱-۱-۲ جادو

واژه "جادو" در/وستا به شکل یاتو (y⁻atu) و در پهلوی یاتوک (y⁻at⁻uk) آمده و به معنی جادوگر و ساحر است (عفیفی، ۱۳۸۳: ذیل واژه؛ محمدی، ۱۳۸۳: ۴۱). جرجانی جادو را به عنوان مجموعه‌ای از باورها، اعمال و روش‌هایی که برای کنترل یا تغییر شرایط طبیعی و فراطبیعی به کار می‌رود، تعریف می‌کند. جادوگران از توان روحی خود یا ابزارها و افسون‌ها برای کنترل نیروهای فراطبیعی استفاده می‌کردند (جرجانی، ۱۳۸۸: ۲۲۹). در باور اساطیری، جادو ایجاد رابطه با خدایان یا ضد خدایان و به دست آوردن لطف یا قهر آن‌ها است (بهار، ۱۳۹۰: ۵۷۷). جادو شامل اعمال و حرکات خاص و خواندن وردهایی است که به آشکار شدن و تأثیر نیروهای ماورایی بر طبیعت و سرنوشت انسان‌ها کمک می‌کند. این نیرو از نفوذ کلماتی که با صدای بلند خوانده یا به صورت آواز اجرا می‌شوند، ناشی می‌شود و می‌تواند در طبیعت و موجودات روحانی تأثیر بگذارد (شاله، ۱۳۴۶: ۱۳۴). بنابراین، جادوگر کسی است که می‌خواهد به نهان و نهاد چیزها راه یابد و نیروهای نهفته در آن‌ها را به سود خود آزاد کرده و کارآمد سازد (کزازی، ۱۳۷۶: ۴۹). جادوگر با تسلط بر نیروهای ماورایی و مرموز، قادر به کنترل و تغییر محیط اطراف و زندگی انسان‌هاست. جادو بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی مردم در گذشته بود، اما با شکل‌گیری آیین زردشت، جادو و جادوگری ناپسند دانسته شد. به تدریج دسته‌بندی دوگانه جادوی سپید و سیاه به وجود آمد و این دوگانگی وارد دنیای داستان‌ها شد تا به اعمال پیشگویان و قهرمانان داستان‌ها مشروعیت بخشد (معین‌الدینی و ایران‌فر، ۱۳۹۰: ۳۰۱). در ادیان مختلف، سحر و جادو اغلب به معنای ناخوب آن استفاده می‌شود و جادوی خوب که بیشتر جنبه سودرسانی دارد، با نام‌های دیگری شناخته می‌شود، مانند جادوی سپید (دماوندی، ۱۳۸۸: ۴؛ جبری و یوسفی، ۱۳۹۴: ۸۰). افسانه‌های پریان، پر از جادوگران و موجودات سحرآمیز است که با نیروی شگفت‌انگیز خود یا علیه قهرمانان یا همراه آن‌ها ظاهر می‌شوند. جادوگران در این قصه‌ها معمولاً نیروهای پلید و آزاردهنده‌ای هستند که باعث ترس و دردسر قهرمانان می‌شوند.

۲-۱-۲. عناصر جادویی

عنصرهای جادویی با قدرت‌های ماورایی خود، هسته اصلی قصه‌های پریان را تشکیل می‌دهند. این عناصر غالباً به قهرمانان کمک می‌کنند و گاهی نیز در خدمت موجودات شرور قرار می‌گیرند. قهرمانان با بهره‌گیری از این عناصر از موانع و مشکلات عبور کرده و در نهایت، با پیروزی و شادکامی به مقصد می‌رسند. این عناصر نقشی کلیدی در ایجاد تخیل، جذابیت و زیبایی داستان‌های پریان دارند. در یک دسته‌بندی عناصر جادویی افسانه‌های ایرانی در هفت گروه دسته‌بندی می‌شوند: ۱. انسان‌های یاری‌کننده، ۲. حیوانات جادویی مانند اسب، سیمرغ و کبوتر، ۳. اشیای سلیمانی مانند قالیچه و عصا، ۴. خوردنی‌ها مانند سیب و انار، ۵. شیشه عمر دیو، ۶. سایر موارد که شامل ابزارهای

سحرآمیز متنوع است، و ۷. رفقای خارق‌العاده (خدیش، ۱۳۸۸: ۱۵۷-۱۶۱). عوامل و عناصر جادویی در افسانه‌های ایرانی به چهار دسته تقسیم می‌شوند: ۱. اشیای جادویی با خواص جادویی، ۲. از شکلی به شکل دیگر بدل شدن، ۳. افسون، غیب و طلسم، ۴. اجزا و عناصر سحرآمیز حیوانات و موجودات افسانه‌ای مانند موی دیو و پَر سیمرغ، که در خدمت قهرمانان هستند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۳۱). همچنین، این عناصر در سه حیطه اشیاء، شخصیت‌ها و کلام نیز قابل تقسیم‌بندی هستند. (جبری و یوسفی، ۱۳۹۵: ۹۰-۹۸). با توجه به تنوع و نوع کارکرد، می‌توان این عناصر را به دو دسته مادی و معنوی هم تقسیم کرد.

۲-۱-۲-۱. عناصر معنوی جادویی

عناصر معنوی جادویی مفاهیمی غیر مادی هستند که از طریق حواس پنج‌گانه قابل درک نیستند. در قصه‌های پریان ایرانی، باور به خدا و نیروهای ماورایی نقشی محوری دارد؛ انسان‌ها با دعا و خلوص نیت از خداوند یاری می‌طلبند و گاه امور ناممکن تحقق می‌یابد. این افسانه‌ها همچنین شامل پیشگویی‌ها، خواب‌های رازآلود و نفرین‌هایی هستند که به واقعیت می‌پیوندند. وردهای جادویی نیز توانایی تغییر وضعیت، ابطال طلسم‌ها یا حتی ایجاد پدیده‌های خارق‌العاده مانند پرواز قالیچه‌ها را دارند که نشان‌دهنده ارتباط میان انسان و نیروهای فراطبیعی است.

در بررسی جامعه آماری این پژوهش، عناصر معنوی به انواع ذیل تقسیم می‌شوند: ۱. پیشگویی ۲. خواب ۳. دعا ۴. سوگند ۵. نفرین ۶. ورد.

۱. پیشگویی ← به دنیاآوردن دو فرزند دوقلوی جادویی (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۱۰).

۲. خواب ← صاحب فرزندشدن (سلامی، ۱۳۷۸ (ب): ۶۰).

۳. دعا ← ظاهرشدن چهار پری برای یاری‌رسانی (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۷۵).

۴. سوگند ← زنده‌کردن مُرده (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (الف): ۹۱).

۵. نفرین: گرفتار عشق دختر نارنج و ترنج‌شدن (مهتدی، ۱۳۸۷: ۳۳۶).

۶. ورد: ۱. باز شدن قبر و بیرون آمدن شخصی با شمشیر طلا (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۳).

باطل کردن طلسم (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۰)، به پرواز درآوردن قالیچه (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۲۰) نیز در شمار عناصر معنوی‌اند.

۲-۲-۱-۲. عناصر مادی جادویی

در افسانه‌های پریان، عناصر مادی جادویی نقش مهمی در پیشبرد داستان و کمک به قهرمانان دارند. این عناصر شامل اشیای سحرآمیز، حیوانات جادویی، و خوراکی‌های جادویی می‌باشند که علاوه بر دارا بودن خواص ماورایی و سحرآمیز، برای قهرمانان و دیگر شخصیت‌های داستان قابل درک و استفاده هستند. در افسانه‌های پریان، عناصر جادویی شامل اشیایی هستند که قابلیت‌هایی مانند سخن گفتن، پرواز کردن، جوان‌سازی انسان‌ها، و تبدیل به جواهر یا دختر زیبا را دارند. همچنین، پرندگان جادویی تخم جواهر می‌گذارند و خوراکی‌ها و لباس‌های سحرآمیز به

قهرمانان کمک می‌کنند تا به پادشاهی برسند یا نامریی شوند. این عناصر نقش مهمی در نجات قهرمان از نابودی و فراهم کردن زمینه پیروزی او دارند.

بررسی جامعه آماری نشان می‌دهد که این عناصر شامل اشیا و ابزارها، اعداد، انسان‌ها، پریان، پوشاک، پیکرگردانی، حیوانات، خورش‌ها، داروها، دیوها، زمان‌ها، موجودات شرور، عناصر طبیعی، گیاهان، مایعات، مکان‌ها و یاریگران هستند.

۲-۱-۲-۲-۱. اشیا و ابزارهای جادویی

شیء جادویی یکی از عناصر برجسته در افسانه‌های پریان است که دارای قدرت‌های خارق‌العاده‌ای همچون سخن گفتن، پرواز کردن و زنده کردن مردگان می‌باشد. این اشیا در افسانه‌ها به یاری انسان‌ها می‌آیند و به آن‌ها کمک می‌کنند تا کارهای شگفت‌انگیزی انجام دهند که در دنیای واقعی ممکن نیست. این اشیا همچنین، به عنوان پل ارتباطی بین انسان و طبیعت عمل می‌کنند، زیرا مواد اولیه ساخت آن‌ها از طبیعت گرفته شده است (کریمی، ۱۳۸۴: ۱۵۸). کارکردهای سحرآمیز اشیا و ابزارهای جادویی در افسانه‌های مورد نظر به قرار زیر است:

در افسانه نارنج و ترنج: «آینه» ۱. باخبر کردن وضعیت و احوال افراد (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۵) ۲. نشان دادن پیشامدهای گذشته (مهتدی، ۱۳۸۷: ۳۴۸).

آینه در افسانه «نارنج و ترنج» نقش واسطه‌ای میان واقعیت و خیال دارد. کارکردهایی چون نشان دادن احوال افراد یا پیشامدهای گذشته، ذهن کودک را درگیر فرآیندهایی چون بازشناسی، حافظه و پیش‌بینی می‌سازد. از منظر فرهنگی، آینه نماد شفافیت، حقیقت و مواجهه با خود است؛ و در روایت، به‌عنوان ابزاری برای کشف حقیقت و گشودن رموزها عمل می‌کند.

در افسانه پسر کاکل‌زری: «انگشتر» با فراهم کردن خوراکی‌های لذیذ (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۵). انگشتر جادویی با قابلیت فراهم کردن خوراکی‌های لذیذ، نمادی از قدرت نهفته در اشیای کوچک و شخصی است. این ابزار، مفهوم «کنترل از راه دور» را در ذهن کودک فعال می‌کند و به او امکان تصور تأثیرگذاری بر محیط را می‌دهد. از منظر شناختی، این ابزار تخیل اجرایی و مفهوم علیت را تقویت می‌کند.

در افسانه چشمه جادو: «بازوبند» با کارکرد فرمانبردار کردن لشکر پریان (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۹-۲۰)؛ و افسانه گل‌چهره (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۵).

بازوبند جادویی که فرمانبرداری لشکر پریان را ممکن می‌سازد، نمادی از قدرت جمعی و رهبری است. مخاطب با این ابزار، مفهوم نفوذ اجتماعی و هماهنگی گروهی را تجربه می‌کند. از منظر فرهنگی، بازوبند می‌تواند به اسطوره‌های قدرت و سلطه در روایت‌های ایرانی اشاره داشته باشد.

در افسانه چشمه جادو: «تار مو» با دو کارکرد: ۱. تأثیرگذاری بر درختان (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۲۰) ۲. داشتن خاصیت دارویی (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۵).

تار مو با خاصیت دارویی و تأثیر بر طبیعت، پیوندی میان بدن انسان و جهان پیرامون برقرار می‌کند. این ابزار، تخیل زیستی کودک را فعال می‌سازد و مفاهیم درمان، ارتباط با طبیعت و تأثیرگذاری غیر مستقیم را در ذهن او تقویت می‌کند.

در افسانه کچلک: «ترکه» با کارکرد تبدیل انسان به حیوان (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۲۱).

ترکه جادویی که انسان را به حیوان تبدیل می‌کند، مفهومی از دگرگونی و مرز میان انسان و حیوان را مطرح می‌سازد. این ابزار، ذهن کودک را با مفهوم هویت، تغییر شکل و پیامدهای اخلاقی قدرت آشنا می‌کند. از منظر فرهنگی، ترکه نماد تنبیه یا آزمون است.

در افسانه آب حیات: «تُنگ آب» با کارکرد زنده‌کردن مُرده (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (الف): ۹۰).

زنده‌کردن مرده‌ها با تُنگ آب، مفهومی از بازگشت، احیا و امید را در ذهن فعال می‌کند. این ابزار، تخیل مرگ و زندگی را به صورت نمادین در روایت وارد می‌سازد و به کودک امکان مواجهه با مفاهیم انتزاعی را می‌دهد. در افسانه مرغ سعادت: «جمجمه» با کارکرد سخن گفتن و راهنمایی کردن (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۶).

جمجمه سخنگو، نمادی از دانایی مرموز، راهنمایی و ارتباط با جهان مردگان است. مخاطب با این ابزار، مفهوم مشاوره، پیش‌بینی و رمزگشایی را تجربه می‌کند. از منظر فرهنگی، جمجمه نماد خرد پنهان و هشدار است

در افسانه چهل گیسوطلا: «چهل کلید» با کارکرد ظاهر کردن چهل قصر (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

ظاهر کردن چهل قصر با چهل کلید، نمادی از کشف، رمزگشایی و تنوع است. مخاطب با این ابزار، مفهوم انتخاب، امکان‌های متعدد و کشف تدریجی را تجربه می‌کند. از منظر شناختی، این ابزار به تقویت حافظه و ساختاردهی ذهنی کمک می‌کند.

در افسانه گل خندان: «سُرمه» با کارکرد نامیری کردن (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۸).

نامیری کردن با سرمه، مخاطب را با مفهوم دیده‌نشدن، پنهان‌کاری و امنیت ذهنی آشنا می‌سازد. این ابزار، تخیل فضایی و مفهوم کنترل حضور را در ذهن کودک تقویت می‌کند. از منظر فرهنگی، سرمه نماد زیبایی و قدرت نهفته است.

در افسانه دلارام شیری: «سرمه‌دان» با کارکرد از جایی به جای دیگر بردن (سلامی، ۱۳۷۸ (ب): ۶۹).

ابزاری برای جابه‌جایی مکانی، که تخیل حرکت، سفر و تغییر موقعیت را در ذهن فعال می‌کند. این ابزار، به رشد تصور فضایی و مفهوم تحول کمک می‌کند و در روایت، نقش کلیدی در گریز یا نجات دارد.

در افسانه پسر کاکل‌زری: «سُفره» با کارکرد فراهم کردن خوراکی‌های لذیذ (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۲۰؛ کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۷).

فراهم کردن خوراکی‌های لذیذ با سفره جادویی، نمادی از وفور، امنیت و مراقبت است. مخاطب با این ابزار، مفهوم نیاز، پاسخ‌گویی و مهربانی را تجربه می‌کند. از منظر فرهنگی، سفره نماد مهمان‌نوازی و برکت است.

در افسانه مرغ سعادت: «شیشه عمر» با کارکرد نگهدارنده جان دیو (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۶).

شیشه عمر که مرگ دیو را رقم می‌زند، مفهومی از آسیب‌پذیری، نقطه ضعف و مرز قدرت را مطرح می‌کند. مخاطب با این ابزار، مفهوم محدودیت و عدالت را درک می‌کند. از منظر اسطوره‌ای، شیشه عمر نماد راز پنهان قدرت است. در افسانه گل‌چهره: «شمشیر» با کارکرد تبدیل انسان به طلا (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

تبدیل انسان به طلا با شمشیر جادویی، مفهومی از دگرگونی و ارزش‌گذاری را مطرح می‌کند. این ابزار، ذهن خواننده را با مفهوم قدرت، خطر و پیامدهای تصمیم آشنا می‌سازد. از منظر فرهنگی، شمشیر نماد قضاوت و تحول است.

در افسانه نارنج و ترنج: «قالیچه» با کارکرد پرواز کردن (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۹؛ میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (الف): ۹۱؛ سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۲۱).

قالیچه پرنده، تخیل پرواز، آزادی و عبور از مرزها را در کودک فعال می‌کند. این ابزار، به رشد تصور فضایی، مفهوم جابه‌جایی و استقلال ذهنی کمک می‌کند. در فرهنگ ایرانی، قالیچه نماد آرزو و سفر خیال‌انگیز است.

در افسانه آب حیات، «کتاب» با کارکرد خبردادن از زندگی یا مرگ افراد (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (الف): ۹۱). کتاب جادویی که از زندگی یا مرگ افراد خبر می‌دهد، نمادی از دانش، پیش‌بینی و آگاهی است. خواننده با این ابزار، مفهوم اطلاعات، قدرت دانایی و مسئولیت را تجربه می‌کند. از منظر شناختی، کتاب به تقویت حافظه و تحلیل منطقی کمک می‌کند.

در افسانه چشمه جادو، «کمر بند» با کارکرد طلسم عمر (میرکازمی، ۱۳۸۲: ۱۲۲). طلسم عمر در کمر بند، مفهومی از محافظت، انسجام و کنترل زمان را مطرح می‌کند. این ابزار، ذهن خواننده را با مفهوم مرزهای زندگی و قدرت پنهان آشنا می‌سازد. از منظر فرهنگی، کمر بند نماد اقتدار و انسجام شخصیتی است. در افسانه گل‌چهره، «کلاه» با کارکرد نامریی کردن (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۲۰).

نامریی کردن با کلاه، مشابه سرمه، به ذهن امکان تجربه حضور پنهان را می‌دهد. این ابزار، تخیل امنیت، گریز و کنترل را تقویت می‌کند. در روایت، کلاه جادویی نماد آزادی از محدودیت‌هاست. در افسانه چهل گیسوطلا، «گره سنگی» با کارکرد تبدیل کردن افراد به سنگ (میرکازمی، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

تبدیل افراد به سنگ با گره سنگی، مفهومی از مجازات، توقف و بی‌حرکتی را مطرح می‌کند. این ابزار، ذهن کودک را با پیامدهای اخلاقی و مفهوم تنبیه آشنا می‌سازد. از منظر نمادشناسی، سنگ شدن نماد قطع ارتباط و پایان تحول است.

۲-۱-۲-۲. اعداد جادویی

اعداد در افسانه‌های ایرانی، همواره حامل قدرت‌های نمادین و جادویی بوده‌اند. باور به تأثیر عدد در وقوع حوادث خارق‌العاده، ریشه در سنت‌های اسطوره‌ای و آیینی دارد. در روایت‌های عامیانه، عدد نه تنها به عنوان ابزار ساختاردهی داستان، بلکه به مثابه رمز فعال‌سازی جادو عمل می‌کند. در ادامه، نمونه‌هایی از کارکردهای سحرآمیز اعداد جادویی در افسانه‌های ایرانی، همراه با تحلیل شناختی، ارائه می‌شود.

الف) عدد سه با کارکرد تکمیل آیین و گشودن رمز در داستان نارنج و ترنج؛ برای شکستن طلسم نارنج، سه بار نام او باید فریاد زده شود تا دختر از درون میوه ظاهر شود (مهددی، ۱۳۸۷: ۳۴۰). عدد سه در این روایت، نماد «تکامل آیینی» و «تحقق جادو» است. کودک با این عدد، مفهوم تکرار مؤثر، انتظار، و گشودن رمز را تجربه می‌کند. این عدد، تخیل روایی را با ساختار سه‌گانه تقویت می‌کند.

ب) عدد چهار با کارکرد گسترش و تکثیر جادو در داستان گل‌چهره؛ با برداشتن چهل کلید از گردن شیء جادویی، چهل قصر برای قهرمان ظاهر می‌شود (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۲). عدد چهار، نماد «وفور»، «تکثیر» و «کمال نمادین» است. کودک با این عدد، مفهوم گسترش امکانات، کشف تدریجی، و عظمت جادویی را درک می‌کند. این عدد، تخیل فضایی و تصویری را فعال می‌سازد.

پ) عدد هفت با کارکرد رمز و راز نهفته در داستان چهل گیسوطلا؛ طلسمی هفت‌مرحله‌ای برای ورود به قصر پریان وجود دارد که تنها با عبور از هفت دروازه شکسته می‌شود (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۷۶). عدد هفت، نماد «آزمون»، «رمزگشایی» و «سفر درونی» است. کودک با این عدد، مفهوم عبور از مراحل، صبر، و کشف راز را تجربه می‌کند. این عدد، تخیل آیینی و ساختار مرحله‌ای را تقویت می‌کند.

۲-۱-۲-۳. انسان‌های جادویی

در دنیای پریان، برخی انسان‌ها از قدرت‌های جادویی شگفت‌انگیزی برخوردارند که فضای داستان را متحول می‌سازد. این شخصیت‌های ویژه با توانایی‌های ذاتی خود به عاملی تعیین‌کننده در سرنوشت روایت بدل می‌شوند. حضور این قهرمانان، کلید حل معماهای پیچیده و گذر از غیر ممکن‌هاست و بدون آن‌ها، بسیاری از پیرنگ‌های افسانه‌ای به سرانجام نمی‌رسد. کارکردهای سحرآمیز انسان‌های جادویی به قرار زیر است:

الف) دختر: تبدیل شدن آب دهان به مروارید (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۲).

ب) درویش: جادوگری دانستن (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۲).

پ) زمین‌بوکش: پیدا کردن هر چیز و هر کس با بو کشیدن (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۲۳).

ت) کودک ۱. بیرون ریختن گل از دهان هنگام خندیدن (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۱۳ و سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۸۲).

۲. تبدیل شدن اشک چشم کودک و آب شستشوی او به طلا (همان).

۲-۱-۲-۴. پوشاک جادویی

پوشاک‌های جادویی در افسانه‌های پریان، کلیدهای جادویی برای گشودن دروازه‌های سرنوشت هستند. این پوشش‌ها اعم از لباس و کلاه‌های افسانه‌ای و ...، قهرمانان را در گذر از خطرناک‌ترین موانع، ورود به ممنوع‌ترین قلمروها و دگرگونی اساسی موقعیت‌های اجتماعی یاری می‌رسانند. نقش این عناصر سحرآمیز در رقم زدن تحولات شگفت‌انگیز افسانه‌ها، انکارناپذیر است.

کارکردهای سحرآمیز پوشاک‌های جادویی عبارت است از:

الف) کلاه جادویی با کارکرد نامریی کردن در داستان پسر کاکل زری، دیو در ازای لطفی که پسر به او کرده، کلاهی سحرآمیز به او هدیه می‌دهد و می‌گوید: «هر وقت این کلاه را بر سر بگذاری، ناپدید می‌شوی» (سلامی، ۱۳۷۸ الف: ۲۰). کلاه جادویی نمادی از قدرت پنهان شدن و گریز از خطر است. مخاطب با این عنصر، مفهوم امنیت ذهنی، کنترل حضور، و آزادی از محدودیت‌های اجتماعی را تجربه می‌کند. این ابزار، تخیل فضایی و توانایی ناپدید شدن را در ذهن کودک فعال می‌سازد.

ب) لباس جادویی با کارکرد عبور از مرزها و ورود به فضای ممنوع در داستان چهل گیسوطلا، قهرمان الف) دختر: تبدیل شدن آب دهان به مروارید (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

ب) دروی: جادوگری دانستن (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

پ) زمین بوکش: پیدا کردن هر چیز و هر کس با بو کشیدن (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۲۳).

ت) کودک: ۱. بیرون ریختن گل از دهان هنگام خندیدن (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۱۳ و سلامی، ۱۳۷۸ ج: ۸۲).

۲. تبدیل شدن اشک چشم کودک و آب شستشوی او به طلا (همان).

با پوشیدن لباسی خاص، اجازه ورود به قصر پریان را پیدا می‌کند؛ لباسی که او را از نگاه نگهبانان پنهان می‌سازد و امکان عبور از دروازه‌های طلسم شده را فراهم می‌کند (سلامی، ۱۳۷۸ ج: ۷۶). لباس جادویی در این روایت، نماد عبور از مرزهای ممنوع، ورود به قلمرو ناشناخته، و تغییر وضعیت اجتماعی است. مخاطب با این عنصر، مفهوم تحول، استتار و امکان ورود به دنیای دیگر را تجربه می‌کند.

۲-۱-۲-۲-۵. خورش‌های جادویی

در متون افسانه‌ای، خورش‌های جادویی همچون دیگر عناصر فراطبیعی، از قدرتی خارق‌العاده و تغییرآفرین برخوردارند و نقش مهمی در تقویت جذابیت و جادوی داستان‌های افسانه‌ای ایفا می‌کنند. کارکرد کلیدی این خوراها گاه تحول شخصیت قهرمان و سرنوشت او را در پی دارد؛ به گونه‌ای که با خوردن آن‌ها، به مرتبه‌ای فراتر از دیگران دست می‌یابد یا به ثروتی بی‌پایان نایل می‌شود. کارکردهای سحرآمیز خورش‌های جادویی به قرار زیر است:

نمونه‌ای بارز از باور به خاصیت جادویی خورش‌ها در افسانه‌های پریوار، خوردن سر یا دل و جگر مرغ و ماکیان است که در برخی روایت‌ها، موجب ارتقای جایگاه اجتماعی یا دستیابی به دارایی‌های افسانه‌ای برای شخصیت اصلی می‌گردد. این تحول و تغییر ناگهانی، نشانه‌ای از تأثیر مستقیم نیروی جادویی نهفته در خورش‌هاست که نقش آن‌ها را از یک غذای معمولی بالاتر می‌برد.

الف) سر مرغ با کارکرد رسیدن به پادشاهی: در داستان گل‌چهره، قهرمان با خوردن سر مرغ جادویی، به مقام پادشاهی می‌رسد (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۴). این خورش نماد قدرت نهفته در غذا، آزمون شایستگی، و تحول اجتماعی است. کودک با آن، مفهوم انتخاب، تغییر جایگاه و اثرگذاری تغذیه را تجربه می‌کند.

ب) دل و جگر مرغ با کارکرد ظاهر شدن گنج: در همان داستان، با خوردن دل و جگر مرغ، صد اشرفی زیر بالش قهرمان ظاهر می‌شود (همان). این خورش نماد پیوند میان تغذیه و ثروت، و قدرت جادویی اجزای بدن حیوانات است. کودک با آن، مفهوم پاداش، شگفتی و ارتباط میان عمل و نتیجه را درک می‌کند.

۲-۱-۲-۲-۶. داروهای جادویی

در ادب افسانه‌ای، داروهای جادویی قادرند بیماری‌های لاعلاج را درمان کنند، مُرده‌ها را زنده کنند و نابینایان را بینا سازند. این داروها به قهرمانان امکان انجام امور غیر ممکن در دنیای واقعی را می‌دهند، به طوری که ضمن افزودن بر جذابیت آن‌ها به خلق داستان‌هایی پر از شگفتی و هیجان کمک می‌کنند. کارکردهای سحرآمیز داروهای جادویی را می‌توان به قرار زیر برشمرد:

بازگرداندن بینایی به فرد نابینا: در افسانهٔ پسر کاکل‌زری، قهرمان با استفاده از دارویی جادویی که از موجودی اسرارآمیز دریافت کرده، موفق می‌شود چشمان نابینای مادرش را درمان کند. روایت چنین بیان می‌کند: «از همان دارویی که کلهٔ خشک به او داده بود، بر چشم مادرش مالید... مادر به قدرت خدا بینا شد» (سلامی، ۱۳۷۸: الف: ۲۷). این دارو نماد بازگشت توانایی، رهایی از محدودیت، و تحقق امید است. کودک با آن، مفهوم درمان، معجزه و قدرت شفابخش طبیعت را تجربه می‌کند. همچنین، این عنصر جادویی پیوند عاطفی میان قهرمان و خانواده را تقویت کرده و نقش نجات‌بخش او را برجسته می‌سازد.

در افسانهٔ دلاور شهر خفتان هم به همین قدرت جادویی دارو پرداخته می‌شود. شاهزاده برای شفای چشمان پادشاه در پی داروی کور مادرزاد به سفری خطرناک می‌رود و پس از گذر از مخاطرات بسیار، دارو را می‌یابد. دارو، گردی است که پس از ریختن در چشم پادشاه، موجب بیهوشی او می‌شود، ولی ساعتی بعد در حالی که بینایی خود را بازیافته، بیدار می‌شود (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۱۲۱).

۲-۱-۲-۲-۷. حیوانات جادویی

در ادبیات افسانه‌ای، حیوانات با توانایی‌های فراطبیعی، همچون تخم‌گذاری جواهر و قدرت سخن گفتن و شیر دادن به انسان‌ها، متمایز از حیوانات معمولی هستند. این ویژگی‌ها به جذابیت و شگفتی داستان‌های افسانه‌ای می‌افزایند و باعث می‌شوند مخاطبان به دنیایی پر از شگفتی و خیال وارد شوند. کارکردهای سحرآمیز حیوانات جادویی به قرار زیر است:

الف) شیر سخنگو در داستان پسر کاکل‌زری، شیر جنگلی با قهرمان سخن می‌گوید و او را از خطرات پیش رو آگاه می‌سازد (سلامی، ۱۳۷۸: الف: ۱۱). سخن گفتن شیر نمادی از خرد پنهان در طبیعت و حضور نیروی راهنما در قالب حیوان است. مخاطب با این عنصر، مفهوم گفت‌وگوی جادویی و ارتباط با موجودات فراتر از واقعیت را تجربه می‌کند.

ب) مرغ طلایی در داستان گل‌چهره، مرغی جادویی هر روز تخم طلا می‌گذارد و موجب ثروتمند شدن خانواده می‌شود (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۰). تخم‌گذاری طلا نمادی از وفور، برکت و پیوند میان طبیعت و ثروت است. مخاطب با این عنصر، مفهوم ارزش‌زایی از منابع طبیعی را درک می‌کند.

۲-۱-۲-۲-۸ گیاهان جادویی

افسانه‌های ایرانی، پیوندی ژرف میان انسان و طبیعت را روایت می‌کنند، جایی که گیاهان نقش جادویی و دگرگون‌کننده دارند. واحد دوست (۱۳۸۷: ۳۴۳) این ارتباط را در دو دسته بررسی می‌کند: تغییر شکل انسان‌های کشته‌شده به گیاهان، مانند رویش گیاهی از خون سیاوش، و نقش اعجاز‌آمیز میوه‌ها و بذرها. این عناصر جادویی می‌توانند فرزند ببخشند. جوانی را بازگردانند. بینایی بیافرینند. مردگان را زنده کنند و حتی سخن بگویند. چنین باورهایی نه تنها در اسطوره‌ها، بلکه در آیین‌های فرهنگی نیز جایگاهی نمادین دارند. کارکردهای سحرآمیز گیاهان جادویی به قرار زیر است:

الف) انار ← تبدیل شدن به یاقوت سرخ (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۱).

۱. ناله کردن (مهدی، ۱۳۸۷: ۳۴۵).

ب) ۱) درخت ۲. سخن گفتن (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۱۹).

۳. تغییر وضعیت دادن (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۲۰).

۱. پوست ← راه رفتن بر روی دریا (کریم زاده، ۱۳۸۵: ۲۲۰).

ب) ۲) درخت ۲. چوب ← تبدیل انسان به حیوان (همان).

۳. برگ ← داشتن خاصیت دارویی (همان).

پ) سب ← صاحب فرزند کردن (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۸؛ میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۱۵).

ت) نارنج و ترنج ← تبدیل شدن به دخترانی زیبا (مهدی، ۱۳۸۷: ۳۴۰).

۲-۱-۲-۲-۹ مایعات جادویی

در برخی افسانه‌ها، قطرات اشک و آب دهان قهرمانان داستان‌ها به مرواریدهای ارزشمند تبدیل می‌شوند که نمادی از تأثیر احساسات بر طبیعت است. همچنین، مایعات سحرآمیز پس از تماس با زمین به شکل درختان و گل‌های زیبا درمی‌آیند که بیانگر پیوند میان جهان طبیعی و نیروهای ماورایی و نشان‌دهنده تعامل انسان با طبیعت و نیروهای فراطبیعی است. مایعات جادویی کارکردهای سحرآمیز زیر را دارند:

الف) آب دهان ← تبدیل شدن به مروارید (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

ب) آشک ← تبدیل شدن به مروارید (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۷۶).

پ) خون ← تبدیل شدن به درخت نارنج (مهدی، ۱۳۸۷: ۳۴۳).

ت) شربت ← تشنگی مرگبار (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۷۹).

۲-۱-۲-۲-۱۰ مکان‌های جادویی

در افسانه‌ها، مکان وقوع حوادث خارج از هر نقشه و محدوده جغرافیایی است. این ویژگی بی‌مکانی، امکان وقوع وقایع محیرالعقول را فراهم می‌آورد. سرزمینی که مکان آن ناشناخته و دسترسی به آن مبهم است، اما در آنجا سعادت به آسانی دست‌یافتنی است (ر.ک: سجادی‌پور، ۱۳۷۸: ۳۷). مکان‌های جادویی در افسانه‌ها، خارج از نقشه‌های جغرافیایی هستند و

برای وقوع رفتارهای جادویی شکل می‌گیرند. این مکان‌ها شامل شهرها، جنگل‌ها، باغ‌ها، چشمه‌ها و کاخ‌ها می‌شوند. انسان‌ها اغلب به صورت تصادفی وارد این مکان‌های سحرآمیز می‌شوند و با وقایع عجیب و باور نکردنی مواجه می‌شوند. پریان و دیوها که موجوداتی خیالی و جادویی هستند، در این مکان‌ها به سر می‌برند. در افسانه‌های ایرانی، پریان گاه به شکل کبوتران در باغ‌های دور از دسترس و تحت حفاظت دیوها ظاهر می‌شوند. همچنین، آن‌ها می‌توانند به شکل میوه‌های جادویی بر روی درختان ظاهر شوند و پس از چیده شدن به دخترانی زیبا تبدیل شوند. دیوها گاهی با خشونت سعی در ازدواج با پریان دارند. چشمه‌ها نیز مکان‌های جادویی مهمی هستند که پریان در کنار آن‌ها به شکل کبوتران ظاهر می‌شوند و انسان‌های خسته و درمانده را در حالت خواب و بیداری راهنمایی می‌کنند. قهرمانان اغلب به طور پنهانی به تماشای پریان در کنار چشمه‌ها می‌پردازند و دلباخته آن‌ها می‌شوند. این چشمه‌ها گاهی هراس‌انگیز نیز می‌شوند وقتی که دیوها در کنار آن‌ها طلسم‌هایی ایجاد می‌کنند. چشمه‌ها مکان دلدادگی و عاشق شدن انسان‌ها هستند و رفتن به چشمه‌های سحرآمیز و نوشیدن از آب آن‌ها می‌تواند موجب بروز حوادث تلخ و ناگوار شود. کارکردهای سحرآمیز مکان‌های جادویی به قرار زیر است:

(الف) اتاق چهلیم از قصر چهلیم ← سنگ‌شدن انسان‌ها (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۱۹).

(ب) باغ ← جایگاه پریان (مهتدی، ۱۳۸۷: ۳۳۶).

(پ) چشمه ← جایگاه دیوها و پریان (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۲؛ کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۴).

(ت) چاه ← مکان زندگی دیو (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۱).

(ث) قلعه ← مکان زندگی دیو (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۶).

۱-۲-۲-۱-۲. زمان‌های جادویی

در افسانه‌ها، برخی رویدادهای جادویی فقط در زمان‌های خاصی رخ می‌دهند که می‌توان آن‌ها را زمان‌های جادویی نامید. این زمان‌ها به دوره‌های اولیه حیات بشری بازمی‌گردند و نقش برجسته‌ای در شکل‌گیری و تحول رخدادها ایفا می‌کنند و کارکردهای سحرآمیز زیر را برعهده دارند:

(الف) شب چهارشنبه: باز شدن قبر و بیرون آمدن شخصی با شمشیر طلایی (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

(ب) هفت سال: خوابیدن دیو (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۶).

۱-۲-۲-۲-۲. دیوها

در دنیای افسانه‌ها، دیوها موجوداتی جادویی با ظاهری زشت، شاخدار و مگ‌ار هستند که از خوردن گوشت آدمی ابایی ندارند. آن‌ها سنگدل، ستمکار و برخوردار از نیروی عظیمی هستند. دیوها توانایی تغییر شکل و مهارت در افسونگری دارند و در داستان‌ها به صورت‌های دلخواه درمی‌آیند و حوادثی خلق می‌کنند (یاحقی، ۱۳۶۹: ۲۰۱-۲۰۲). این موجودات شرور و نیرومند که از نیروهای جادویی خود علیه انسان‌ها استفاده می‌کنند، افزون بر توانایی‌های بالا، اغلب ضد قهرمان به شمار می‌آیند. زیستگاه آن‌ها چاه‌ها و قلعه‌های تاریک است و جواهرات و اشیای باارزش خود را پنهان می‌کنند. باوجود ظاهر خشن، بسیار ساده‌لوح و احساساتی هستند و اغلب عاشق پریان زیبا می‌باشند.

شوند و برای رضایت آن‌ها به ازدواج، دست به هرکاری می‌زنند و با شکستن شیشه عمرشان، می‌میرند. کارکردهای سحرآمیز دیوها به قرار زیر است:

الف) تبدیل انسان به حیوان و گیاه (میهن دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۰).

ب) پرواز کردن (میهن دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۱).

پ) دود شدن در هنگام مرگ (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۲۲).

۲-۱-۲-۲. موجودات شرور جادویی

در قصه‌های پریوار، انسان‌ها و موجودات شرور و بدذات از قدرت‌های جادویی و شگفت‌انگیز برای مقابله و آسیب رساندن به قهرمانان و دستیابی به اهداف پلید خود بهره می‌برند. این تقابل بین نیروهای خیر و شر به داستان‌ها عمق و پیچیدگی بیشتری می‌بخشد و جذابیت آن‌ها را افزایش می‌دهد.

۱. موجودات شرور انسانی و کارکردهای سحرآمیز آن‌ها

درویش ← تبدیل انسان به طلا: درویش در افسانه «کچلک» نمونه بارز چنین شخصیتی است که توانایی تبدیل انسان به طلا را دارد. در این روایت، راوی از قول دختر داستان به کچلک هشدار می‌دهد که در شب چهارشنبه نزدیک غروب، باید برای درویش قلبانی آماده کند و به قبرستان برود. درویش پس از کشیدن قلبان، از او می‌خواهد تا زمان بازگشت وی در قبرستان بماند و دورش خطی می‌کشد. کمی که دور می‌شود، با صدای بلند فریاد می‌زند: «بقیع بگیر». ناگهان قبری که کچلک روی آن ایستاده است، گشوده می‌شود و شخصی با شمشیر طلا از گور بیرون می‌آید و با ضربه شمشیر، او را به طلا تبدیل می‌کند. سپس درویش، کچلک طلا شده را نیز بر روی توده طلاهای پیشین می‌افزاید (انجوی شیرازی، بی تا: ۱۱۲).

۲-۲. موجودات شرور غیر انسانی و کارکردهای سحرآمیز آن‌ها

الف) دیو ← تبدیل انسان به میمون (میهن دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۰).

۲-۲-۲. عناصر طبیعی جادویی

عناصر طبیعی مانند آب، خاک، باد و آتش در افسانه‌ها به عنوان نیروهای جادویی با توان دگرگونی خارق‌العاده شناخته می‌شوند؛ آب، جاودانگی می‌بخشد. باد، زندگی می‌آفریند و یک عنصر اسرارآمیز، طلسمی را می‌شکند. این باورها، بازتابی از ارتباط دیرینه انسان با طبیعت و نمودی از مفاهیم اسطوره‌ای در فرهنگ‌ها هستند. کارکردهای سحرآمیز عناصر طبیعی جادویی به شرح زیر است:

الف) خاک ← باطل کردن طلسم (محمدخانی، ۱۳۸۶: ۲۴).

۲-۲-۲. یاریگران جادویی

یاری‌گران، موجودات شگفت‌انگیز و اسرارآمیزی هستند که در افسانه‌های ایرانی به صورت انسان، دیو، پری، حیوان و گاهی اشیاء ظاهر می‌شوند. اغلب به‌طور کاملاً تصادفی و غیر منتظره بر سر راه قهرمانان قرار می‌گیرند و به آن‌ها در رسیدن به آرزوهایشان کمک می‌کنند و دارای گونه‌ها و کارکردهای زیر هستند:

۱. یاری‌گران انسانی

الف) دایه ← باطل کردن طلسم (میهن دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۲).

ب) درویش ← دادن سیبی سحرآمیز برای بچه‌دار شدن (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۸)، (میرکاظمی، ۱۳۸۲: ۱۱۵).

۲. یاری‌گران غیر انسانی

الف) پری ← بخشیدن شیء جادویی به انسان (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۲۰-۱۹).

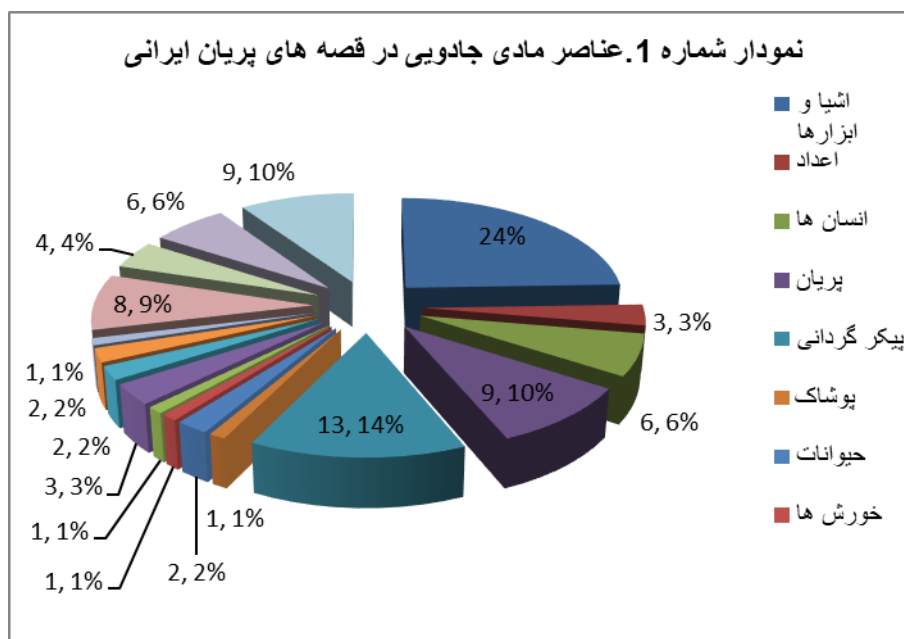
ب) پری ← ظاهرشدن و راهنمایی کردن (کریم زاده، ۱۳۸۵: ۲۲۰).

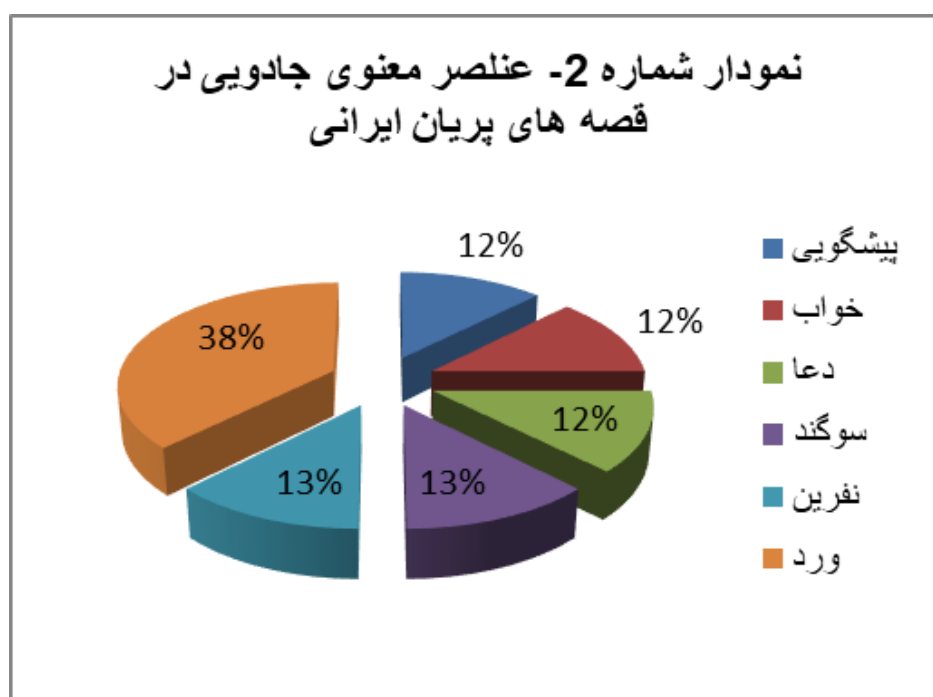
پ) پری ← ظاهرشدن و بخشیدن قدرت جادویی به انسان‌ها (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۷۶-۷۵).

ت) شیر ← سخن گفتن و شیردادن به فرزند انسان (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۱).

ث) دیو ← بخشیدن شیء جادویی به انسان (همان: ۲۰).

ج) جمجه ← سخن گفتن و راهنمایی کردن (همان: ۱۶).

۲-۳. دگردیسی / پیکرگردانی عناصر مادی

دگردیسی یا "پیکرگردانی" (Metamorphoses و Transformation در ادبیات غربی) به معنای تغییر شکل ظاهری و اساس هستی شخص یا چیزی با استفاده از نیروی ماوراءالطبیعی است که این تغییرات در هر دوره‌ای "غیر عادی" به نظر می‌رسند و خارج از توان انسان‌های معمولی و حتی نوابغ به حساب می‌آیند (رستگار فسایی، ۱۳۸۳: ۴۳-۴۴). در این حالت، شخص یا شیء به صورت دیگری درمی‌آید و پیکری تازه و جدید می‌یابد که ممکن است ظاهری و محسوس یا نهادین و بنیادی باشد، و قدرت‌هایی جدید کسب می‌کند که قبلاً فاقد آن‌ها بوده است. این رویداد یکی از عوامل کلیدی در جذابیت قصه‌های پریان است و از طریق تبدیل عناصر مادی به عناصر مادی دیگر، خواننده را با حیرت و شگفتی روبه‌رو می‌کند. کارکردهای سحرآمیز پیکرگردانی / دگردیسی به قرار زیر است:

الف) دگردیسی انسان به حیوان: ۱. تبدیل انسان به خر در داستان کچلک (کریم‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۲۱). ۲. تبدیل انسان به بوزینه در داستان چشمه جادو (میهن‌دوست، ۱۳۷۸ (ب): ۱۲۰). این نوع دگردیسی، نمادی از تنبیه، تحقیر یا آزمون اخلاقی است که مخاطب را با پیامدهای رفتار نادرست آشنا می‌سازد و با آن، مفهوم مجازات و تغییر هویت را تجربه می‌کند.

ب) دگردیسی انسان به شیء: تبدیل انسان به طلا در داستان گل‌چهره (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۲). این دگردیسی، نمادی از شیء‌وارگی و از دست دادن هویت انسانی در برابر قدرت یا طمع است. مخاطب با آن، مفهوم از خود بیگانگی و تبدیل ارزش انسانی به مادی را درک می‌کند.

ج) دگردیسی گیاه به انسان: تبدیل نارنج و ترنج به دختر در داستان نارنج و ترنج (مهتدی، ۱۳۸۷: ۳۴۰) این دگردیسی، نمادی از تولد، زایش و پیوند میان طبیعت و انسان است. مخاطب با آن، مفهوم زندگی نهفته در طبیعت و امکان ظهور انسان از دل گیاه را تجربه می‌کند.

ج) دگردیسی گیاه به شیء: تبدیل انار به جواهرات و یاقوت سرخ در داستان گل‌چهره (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۱). این دگردیسی، نماد تبدیل زیبایی طبیعی به ارزش مادی و پیوند میان طبیعت و ثروت است. مخاطب با آن، مفهوم ارزش‌گذاری بر عناصر طبیعی را درک می‌کند.

ح) دگردیسی مایع به گیاه: تبدیل خون به درخت در داستان نارنج و ترنج (مهندی، ۱۳۸۷: ۳۴۳) این دگردیسی، نمادی از تداوم زندگی، ریشه‌دار شدن خاطره، و پیوند میان مرگ و طبیعت است. مخاطب با آن، مفهوم بازماندن اثر انسان در جهان طبیعی را تجربه می‌کند.

خ) دگردیسی مایع به شیء: ۱. تبدیل آب دهان به مروارید در داستان گل‌چهره (انجوی شیرازی، بی‌تا: ۱۱۲). نماد زیبایی درونی و ارزش‌گذاری بر عناصر انسانی است. ۲. تبدیل اشک به طلا در داستان آب حیات (سلامی، ۱۳۷۸: ج: ۷۶). نماد تبدیل احساس به ثروت و ارزش‌گذاری بر رنج و عاطفه است.

۴-۲. پریان

در افسانه‌های ایرانی، پریان موجوداتی خیالی، زیبا و جادویی‌اند که معمولاً به شکل کبوترانی بر بالای درختان کنار چشمه‌ها ظاهر می‌شوند. آن‌ها توانایی تغییر شکل به هر موجودی را دارند، با بال‌های لطیف خود پرواز می‌کنند، و هر زمان که اراده کنند، آشکار شده یا از انظار پنهان می‌شوند. پریان می‌توانند در یک چشم به هم زدن به هر مکانی سفر کنند و با بهره‌گیری از اشیا و ابزارهای جادویی، انسان‌ها را طلسم کنند یا به یاری آن‌ها بشتابند. افسانه‌های ایرانی بدون حضور پریان، بخشی از تخیل و رمزآلودگی خود را از دست می‌دهند. این موجودات، نه تنها در ساختار روایی نقش دارند، بلکه حامل نمادهایی از زیبایی، قدرت، آزمون و نجات‌اند. در ادامه، مهم‌ترین کارکردهای سحرآمیز پریان در افسانه‌های منتخب، ارائه می‌شود:

الف) تغییر شکل‌دادن: پریان قادرند به شکل‌های مختلف درآیند و با این قدرت، مسیر روایت را دگرگون سازند. در چهل گیسوطلا، پری با تغییر شکل خود را به صورت زن سالخورده درمی‌آورد تا قهرمان را بیازماید (سلامی، ۱۳۷۸: ج: ۷۶). این دگردیسی، نمادی از آزمون، فریب و کشف حقیقت است. مخاطب با آن، مفهوم ظاهر و باطن را تجربه می‌کند.

ب) جابه‌جایی لحظه‌ای: پریان می‌توانند در یک چشم به هم زدن از مکانی به مکان دیگر منتقل شوند. در دلارام شیری، پری با قدرت جادویی، قهرمان را از قصر به کوهستان منتقل می‌کند (سلامی، ۱۳۷۸: الف: ۲۸). این توانایی، نماد آزادی، فرار از خطر و قدرت کنترل فضا است و مخاطب با آن، تخیل فضایی و مفهوم تحول سریع را درک می‌کند.

پ) ظاهر شدن و غیب‌شدن: پریان به‌طور ناگهانی ظاهر می‌شوند و پس از ایفای نقش، ناپدید می‌گردند. در چهل گیسوطلا، پری پس از کمک به قهرمان، بی‌درنگ ناپدید می‌شود (سلامی، ۱۳۷۸: ج: ۷۵). این ویژگی، نماد حضور لحظه‌ای نیروهای فراتر از واقعیت است، به‌طوری‌که کودک با آن، مفهوم راز، انتظار و شگفتی را تجربه می‌کند.

ت) یاری‌رسانی: پریان در لحظات بحرانی، به کمک قهرمانان می‌آیند و مسیر نجات را هموار می‌سازند.

در دلارام شیر، پری با دادن سرمه‌دان جادویی، امکان جابه‌جایی مکانی را برای قهرمان فراهم می‌کند (سلامی، ۱۳۷۸ (الف): ۱۹-۲۰).

در چهل گیسوطلا، پری با هدایت قهرمان به مکان طلسم‌شده، مسیر رهایی را نشان می‌دهد (سلامی، ۱۳۷۸ (ج): ۶۹). این نقش، نماد حمایت، راهنمایی و حضور نیروهای خیر در لحظات بحرانی است و مخاطب با آن، مفهوم اعتماد، امید و نجات را درمی‌یابد.

۲-۴-۱. تاثیر عناصر جادویی بر قصه‌های پریان

قهرمان افسانه‌های پریان با بهره‌گیری از عناصر جادویی، رویدادهای شگفت‌انگیز و غیر منتظره‌ای خلق می‌کند که کنجکاوی خواننده را برمی‌انگیزد. این داستان‌ها، علاوه بر جنبه‌های سرگرمی، نقش مهمی در انتقال ارزش‌های اخلاقی دارند، زیرا خوانندگان با همذات‌پنداری با قهرمانان، به سمت فضایل اخلاقی سوق داده می‌شوند. این عناصر جادویی، که در شکل‌گیری روایت‌های پریان نقش اساسی دارند، عامل اصلی جذابیت و ماندگاری این قصه‌ها محسوب می‌شوند. عناصر جادویی نقشی اساسی در شکل‌دهی فضای ماورایی و رازآلود قصه‌های پریان دارند و تخیل خواننده را برمی‌انگیزند. این عناصر، با فراهم کردن امکان فاصله‌گیری موقت از واقعیت، به خواننده فرصت می‌دهند تا در دنیای خیالی غوطه‌ور شود. فراتر از جنبه سرگرمی، این تجربه به تقویت درک فرد از خود و محیط پیرامونش کمک کرده و او را برای مواجهه با چالش‌های زندگی آماده می‌سازد. از این رو، این عناصر را می‌توان بخش حیاتی و سازنده قصه‌های پریان دانست.

۲-۴-۲. تاثیر نبود عناصر جادویی بر قصه‌های پریان

حذف عناصر جادویی از افسانه‌های پریان به کاهش تخیل و جذابیت داستان‌ها منجر می‌شود. این عناصر با ایجاد فضایی فراطبیعی، به قصه‌ها هیجان و زیبایی بخشیده و خواننده را مجذوب می‌کنند. بدون آن‌ها، داستان‌ها به روایت‌های عادی تبدیل شده و جذابیت خود را از دست می‌دهند؛ در نتیجه، خوانندگان انگیزه‌ای برای دنبال کردن آن‌ها نخواهند داشت.

۲-۵-۲. یافته‌ها

۲-۵-۱. غالب بودن عناصر مادی در افسانه‌های ایرانی

بررسی افسانه‌های پریان نشان می‌دهد که عناصر مادی از بسامد بیشتری نسبت به عناصر معنوی برخوردارند. این موضوع احتمالاً ناشی از تاثیر فرهنگ مادی‌گرایانه در روایت‌های عامیانه ایرانی است، که در آن قدرت‌های ملموس و قابل مشاهده نقش بیشتری در خلق داستان‌های خیالی دارند. اشیاء و ابزارهای جادویی به عنوان پرکاربردترین نوع عناصر مادی، در پیشبرد داستان‌ها نقشی حیاتی دارند و به قهرمانان کمک می‌کنند تا بر چالش‌ها غلبه کنند. در مقابل، عناصر معنوی مانند دعا، ورد و پیشگویی، اغلب نقش فرعی‌تری در روایت ایفا کرده و کمتر در روند اصلی داستان‌ها تاثیرگذار هستند.

۲-۵-۲. نقش اخلاق و آزمون‌های قهرمان در دست‌یابی به عناصر جادویی

شیوه دست‌یابی قهرمانان به عناصر جادویی از الگوهای مشخصی پیروی می‌کند:

- دریافت تصادفی: در برخی موارد، قهرمانان بدون تلاش خاصی، به‌طور اتفاقی به عناصر جادویی دست می‌یابند.

- **هدیه به دلیل نیکی و رفتار اخلاقی:** برخی افسانه‌ها تأکید دارند که برخورداری از خصلت‌های اخلاقی مانند مهربانی و نیکوکاری منجر به دریافت هدایای جادویی می‌شود.
- **خرید از منابع نامتعارف:** برخی قهرمانان عناصر جادویی را از فروشندگان دوره‌گرد یا افراد اسرارآمیز خریداری می‌کنند.
- **سفرهای پرمخاطره:** در برخی افسانه‌ها، قهرمانان باید سفری دشوار را طی کنند تا به عناصر جادویی دست یابند. این الگوها نشان‌دهنده نقش آزمون‌های اخلاقی و شخصیت‌پردازی در روایت‌های پریانی ایرانی است؛ به گونه‌ای که قهرمانان تنها زمانی که شایستگی لازم را داشته باشند، می‌توانند به قدرت‌های جادویی دست یابند.

۲-۵-۳. نقش دوگانه عناصر جادویی: یاری‌رسان و چالش‌آفرین

بررسی عناصر جادویی نشان می‌دهد که این عناصر نقشی دوگانه در ساختار روایت دارند. در بیشتر افسانه‌ها، عناصر جادویی به‌عنوان ابزار یاری‌رسان معرفی می‌شوند که به قهرمانان کمک می‌کنند تا بر موانع غلبه کنند. این اشیا یا موجودات جادویی توانایی‌هایی مانند درمان، تغییر شکل، یا غلبه بر نیروهای شرور را به قهرمانان می‌دهند. در مقابل، برخی عناصر جادویی نقش چالش‌آفرین دارند و به‌عنوان موانع و تهدیدهای داستانی عمل می‌کنند. طلسم‌ها، نفرین‌ها، و دیوها نمونه‌هایی از این عناصر هستند که قهرمانان را با چالش‌های پیچیده‌ای مواجه می‌کنند. این تضاد میان نیروهای یاری‌رسان و نیروهای شرور در افسانه‌های پریانی ایرانی باعث افزایش تنش، تعلیق و جذابیت داستان‌ها شده است.

۲-۵-۴. نقش دیوها و پریان در ساختار افسانه‌ها

دیوها و پریان، دو گروه اصلی از موجودات جادویی در روایت‌های ایرانی هستند که هریک نقش خاصی در پیشبرد داستان دارند:

دیوها: اغلب به‌عنوان دشمنان قهرمانان توصیف می‌شوند. آن‌ها نیروهای مخرب و شرور هستند که در مقابل قهرمانان قرار گرفته و اغلب با طلسم‌های جادویی انسان‌ها را اسیر یا دگرگون می‌کنند. تنها راه شکست این موجودات، یافتن و شکستن شیشه‌ی عمر آن‌هاست، که نشان‌دهنده وابستگی وجودی دیوها به یک عنصر جادویی خاص است.

پریان: در مقابل دیوها، نقش یاری‌رسان دارند. آن‌ها موجوداتی اسرارآمیز با قدرت‌های خارق‌العاده هستند که می‌توانند تغییر شکل دهند، جادوگری کنند و حتی عاشق انسان‌ها شوند. نقش پریان در روایت‌های ایرانی بسیار برجسته است و حضور چشمگیر آن‌ها نشان‌دهنده اهمیت این موجودات در افسانه‌های ایرانی است.

۲-۵-۵. نقش مکان‌های جادویی در روایت‌ها

افسانه‌های پریان ایرانی اغلب در مکان‌های فراواقعی و جادویی جریان دارند که بستری برای رخدادهای اصلی داستان فراهم می‌کنند. برخی از این مکان‌ها عبارت‌اند از:

- الف) چشمه‌های جادویی (به‌عنوان منابع قدرت یا تحول)
- ب) باغ‌های اسرارآمیز (محل رویارویی قهرمانان با موجودات جادویی)
- ج) چاه‌ها و قلعه‌ها (مکان‌هایی که اغلب دیوها یا پریان در آن سکونت دارند)

این مکان‌های جادویی نه تنها زمینه رخدادهای مهم داستانی را فراهم می‌کنند، بلکه نقش نمادین در فرهنگ عامه ایران دارند و اغلب با باورهای اسطوره‌ای و مذهبی مردم ارتباط دارند.

۲-۵-۶. تأثیر باورهای اساطیری بر ماهیت عناصر جادویی

بررسی برخی از اشیا و عناصر جادویی نشان می‌دهد که بسیاری از آن‌ها برگرفته از باورهای کهن و اسطوره‌ای ایرانی هستند. به عنوان مثال:

الف) دَستاس، سُرْمه، و شیشهٔ عمر دیو از جملهٔ اشیایی هستند که حضور آن‌ها در افسانه‌های ایرانی پررنگ است، اما نمونهٔ مشابه آن‌ها در اسطوره‌های دیگر ملل کمتر دیده می‌شود.

ب) طلسم‌ها و وردهای جادویی نیز بیانگر ارتباط این افسانه‌ها با مفاهیم عرفانی و آیین‌های مذهبی ایران هستند.

این نکته نشان می‌دهد که عناصر جادویی در افسانه‌های ایرانی، صرفاً ابزار داستانی نیستند، بلکه بازتابی از باورهای فرهنگی و هویت ملی محسوب می‌شوند.

۳. نتیجه‌گیری

بررسی عناصر جادویی در افسانه‌های پریان ایرانی نشان می‌دهد که این عناصر نقشی اساسی در شکل‌گیری، جذابیت و انتقال ارزش‌های فرهنگی این روایت‌ها دارند. از طریق این عناصر، شخصیت‌های داستان قادر به انجام اعمال خارق‌العاده‌ای می‌شوند که جهان واقع را به قلمروی خیالی و نمادین تبدیل می‌کند. این پژوهش نشان داد که عناصر جادویی در دو دسته مادی و معنوی طبقه‌بندی می‌شوند؛ عناصر مادی، شامل اشیا، ابزارها، حیوانات و موجودات فوق‌طبیعی، پرکاربردتر از عناصر معنوی مانند دعا، سوگند و وردهای جادویی هستند. بسامد بالای عناصر مادی ممکن است تحت تأثیر باورهای اساطیری و فرهنگ مادی‌گرایانه ایران باشد، در حالی که عناصر معنوی اغلب بازتاب‌دهندهٔ اعتقادات مذهبی‌اند.

نحوهٔ دستیابی قهرمانان به این عناصر، چه از طریق تصادف، خرید، لطف و نیکی یا سفرهای پرمخاطره، بیانگر نقش پررنگ اخلاق و رفتار انسانی در روایت‌های پریان است. تقابل میان عناصر جادویی یاری‌رسان و موانع جادویی نیز نشان‌دهندهٔ پیچیدگی ساختاری این داستان‌هاست، به گونه‌ای که برخی از این عناصر نه تنها در خدمت قهرمانان قرار می‌گیرند، بلکه گاهی در نقش موانع و دشمنان، آن‌ها را به چالش می‌کشند. این تضادها نه تنها موجب افزایش هیجان و تعلیق داستان می‌شوند، بلکه بر آزمون‌ها و تحولات شخصیتی قهرمانان تأکید می‌کنند.

تحلیل داده‌ها نشان داد که در این افسانه‌ها، اشیا و ابزارهای جادویی رایج‌ترین عناصر مادی‌اند، در حالی که وردهای جادویی، بیشترین بسامد را در میان عناصر معنوی دارند. همچنین، برخی افسانه‌ها کاملاً فاقد عناصر معنوی بوده و در برخی دیگر، دیوها به عنوان شخصیت‌های قدرتمند و شرور، نقش کلیدی در ایجاد تعارض‌های داستانی ایفا می‌کنند. علاوه بر این، برخی از این عناصر، به ویژه اشیا جادویی مانند سُرْمه و شیشهٔ عمر دیو، برگرفته از باورهای کهن ایرانی‌اند و نمونهٔ مشابه آن‌ها در افسانه‌های دیگر ملل کمتر دیده می‌شود.

در نهایت، افسانه‌های پریان ایرانی را می‌توان فراتر از یک ابزار سرگرمی، به عنوان بخشی از میراث فرهنگی و اجتماعی ایران تحلیل کرد. این داستان‌ها نه تنها بازتاب‌دهندهٔ تخیل جمعی و باورهای کهن هستند، بلکه در قالبی نمادین و جذاب،

مفاهیم اخلاقی و اجتماعی را به خوانندگان منتقل می‌کنند. از این رو، مطالعه دقیق‌تر این روایت‌ها می‌تواند بینشی گسترده‌تر درباره ساختار، معنا و تأثیر آن‌ها بر فرهنگ عامه ایران ارائه دهد.

جدول شماره ۱- دسته‌بندی عناصر مادی جادویی

شماره	افسانه‌ها	اَبَدَوات	اعداد	انسان‌ها	پریان	پوشاک	پیکرگردانی	حیوانات	خورش‌ها	داروها	دیوها	زمان‌ها	شورها	عناصر طبیعی	گیاهان	مایعات	مکان‌ها	یاریگران
۱	آب حیات	۳	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۲	پسر کاکل‌زری	۷	-	-	۲	۱	-	۱	-	۱	-	۱	-	-	۱	-	۱	۵
۳	چشمه جادو	۱	-	-	-	-	۲	-	-	-	۲	-	۱	-	-	-	۱	۱
۴	چهل گیسوطلا	۴	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	-	۱	۱
۵	دلارام شیری	-	۱	۱	۱	-	۳	-	-	-	۱	-	-	۱	۱	-	-	-
۶	کچلک	۲	-	۲	-	-	۳	-	-	-	-	۱	۱	-	۱	۱	۱	-
۷	گل چهره	۱	-	-	۳	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۸	گل خندان	-	-	۲	۲	-	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	۲	-	۱
۹	مرغ سعادت	۴	-	-	۱	-	۱	۱	۱	-	-	-	-	-	۱	-	۱	۱
۱۰	نارنج و ترنج	۱	-	-	-	-	۲	-	-	-	-	-	-	-	۲	۱	۱	-
	مجموع فراوانی	۲۳	۳	۶	۹	۱	۱۳	۲	۱	۱	۳	۲	۲	۱	۸	۴	۶	۹

جدول شماره ۲- دسته‌بندی عناصر معنوی جادویی

شماره	عناصر معنوی	آب حیات	پسر کاکل‌زری	چشمه جادو	چهل گیسوطلا	دلارام شیری	کچلک	گل چهره	گل خندان	مرغ سعادت	نارنج و ترنج
۱	پیشگویی	-	-	-	-	۱	-	-	-	-	-
۲	خواب	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	-
۳	دعا	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-
۴	سوگند	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۵	نفرین	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱
۶	ورد	-	۱	۱	-	-	۱	-	-	-	-

منابع

۱. انجوی شیرازی، سیدابوالقاسم (بی تا)، قصه‌های ایرانی، ج ۱، تهران: امیرکبیر.
۲. بالازاده، امیرکاوس (۱۳۷۱)، «تاریخ: اسطوره و ذهن اسطوره‌پرداز»، نامه فرهنگ، شماره ۷، ص ۷۴-۸۳.
۳. بلک، جرمی و آنتونی گرین (۱۳۸۵)، فرهنگنامه خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین باستان، ترجمه پیمان متین، چاپ دوم، تهران: امیرکبیر.

۴. بهار، مهرداد (۱۳۹۰)، *از اسطوره تا تاریخ*، چاپ هفتم، تهران: چشمه.
۵. پریشانی، زیبا و مسعود شیربچه (۱۳۸۸)، *بن‌مایه‌ها و عناصر قصه‌های عامیانه ایرانی*، تهران: نشر دانشگاه آزاد اسلامی.
۶. جبری، سوسن و سحر یوسفی (۱۳۹۵)، «پیوند عناصر جادویی و انگاره‌های کهن‌الگویی در قصه‌های عامه»، *فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، سال ۴، شماره ۱۱.
۷. جرجانی، ثابت بن محمد (۱۳۸۸)، *دایرةالمعارف بزرگ اسلامی*، ج ۱۷، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۸. جعفری، محمد (۱۳۸۴)، «انواع افسانه‌های ایرانی»، *کتاب ماه کودک و نوجوان*، سال ۸، شماره ۱۲.
۹. جعفری قنوتی، محمد (۱۳۹۱)، *دانشنامه فرهنگ مردم ایران*، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
۱۰. حجازی (فراهانی)، بنفشه (۱۳۷۴)، *ادبیات کودکان و نوجوانان*، تهران: روشنگران.
۱۱. حق‌شناس، علی‌محمد و پگاه خدیش (۱۳۸۷)، «یافته‌های نو در ریخت‌شناسی افسانه‌های جادویی ایرانی»، *فصلنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، شماره ۱۸۶، ص ۳۹-۲۷.
۱۲. خانی، نرگس و مرتضی کوکبی (۱۳۹۳)، «بالاخره افسانه چیست؟»، *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، سال ۶، شماره ۲، ص ۵۲-۳۷.
۱۳. خدیش، پگاه (۱۳۸۸)، «بازتاب و کارکرد سحر و جادو در افسانه‌های سحرآمیز»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم فارسی*، سال ۱۷، شماره ۶۵، ص ۱۶۵-۱۵۱.
۱۴. دماوندی، مجتبی (۱۳۸۸)، *جادو در اقوام، ادیان و بازتاب آن در ادب فارسی*، سمنان: انتشارات دانشگاه سمنان.
۱۵. ذاکر شهرک، مینا (۱۳۸۱)، «افسانه‌ها در ایران و تأثیر آن بر کودکان»، *کتاب ماه کودک و نوجوان*، سال ۵، شماره ۵۸-۵۷.
۱۶. رستگار فسایی، منصور (۱۳۸۳)، *پیکرگردانی در اساطیر*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۱۷. سجّادپور، فرزانه (۱۳۷۸)، *فسون فسانه*، تهران: سپیده سحر.
۱۸. سلامی، علی (الف) (۱۳۷۸)، *پسر کاکل‌زری (داستان پسرکاکل‌زری)*، چاپ دوم، تهران: پیام عدالت.
۱۹. سلامی، علی (ب)، (۱۳۷۸)، *پسر کاکل‌زری (داستان گل‌چهره)*، چاپ دوم، تهران: پیام عدالت.
۲۰. سلامی، علی (ج)، (۱۳۷۸)، *پسر کاکل‌زری (داستان گل‌خندان)*، چاپ دوم، تهران: پیام عدالت.
۲۱. شاله، فلیسین (۱۳۴۶)، *تاریخ مختصر ادیان بزرگ*، ترجمه منوچهر خدایار محبی، تهران: طهوری.
۲۲. شورای کتاب کودک (۱۳۸۰)، *فرهنگنامه کودکان و نوجوانان*، ج سوم، چاپ دوم، تهران: فرهنگنامه.
۲۳. شیمیل، آنه ماری (۱۳۹۱)، *راز/عادل*، ترجمه فاطمه توفیقی، تهران: نشر دانشگاه ادیان و مذاهب.
۲۴. عقیقی، رحیم (۱۳۸۳)، *اساطیر و فرهنگ ایرانی در نوشته‌های پهلوی*، چاپ دوم، تهران: توس.
۲۵. عندلیب، سپیده (۱۳۸۰)، «ویژگی‌ها و همسانی‌های افسانه‌های پریان ایرانی»، *پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۷، شماره ۲۵.
۲۶. کریم‌زاده، منوچهر (۱۳۸۵)، *چهل قصه*، چاپ پنجم، تهران: طرح نو.
۲۷. کریمی، مهرداد (۱۳۸۴)، «اشیا و افسانه‌ها»، *مجله کتاب ماه کودک و نوجوان*، سال ۸، شماره ۱۲.
۲۸. کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۷۶)، *رؤیا، حماسه، اسطوره*، چاپ دوم، تهران: مرکز.
۲۹. محمدخانی، کوروش (۱۳۸۶)، *دل‌آور شهر خفتان و چند افسانه کهن از دیار پریان*، تهران: کوروش.
۳۰. محمدی، هاشم (۱۳۸۳)، «جادو و جادوگری در شاهنامه»، *فردوسی*، سال ۳، شماره ۱۹، ص ۴۵-۴۱.
۳۱. محمدی، محمدهادی (۱۳۷۸)، «انگیزه‌های افسانه‌پردازی برای کودکان»، *رویش*، دوره ۴، شماره ۱.

۳۲. مصاحب، غلامحسین (۱۳۸۷)، *دایره‌المعارف فارسی*، ج اول، چاپ پنجم، تهران: امیرکبیر.
۳۳. معین‌الدینی، فاطمه و مینا ایران‌فر (۱۳۹۰)، «مقایسه ابعاد فانتزی جادو در بهمن‌نامه و گرشاسپ‌نامه»، *مطالعات ایرانی*، سال ۱۰، شماره ۲۰، ص ۳۱۸-۳۰۰.
۳۴. مهتدی، فضل‌الله (۱۳۸۷)، *قصه‌های صبحی*، ج اول، چاپ دوم، تهران: معین.
۳۵. میرکاظمی، سیدحسین (۱۳۸۲)، *چهل گیسوطلا*، چاپ دوم، تهران: مرکز.
۳۶. میهن‌دوست، محسن (الف)، (۱۳۷۸)، *باکره‌های پری‌زاد (داستان آب حیات)*، تهران: توس.
۳۷. میهن‌دوست، محسن (ب)، (۱۳۷۸)، *باکره‌های پری‌زاد (داستان چشمه جادو)*، تهران: توس.
۳۸. واحد‌دوست، مهوش (۱۳۸۷)، *نهادینه‌های اساطیری در شاهنامه فردوسی*، چاپ دوم، تهران: سروش.
۳۹. یاحقی، محمدجعفر (۱۳۶۹)، *فرهنگ اساطیر و اشارات داستانی در ادبیات فارسی*، تهران: سروش.

References

- Anjavī-Shīrāzī, Seyyed Abolghasem (n.d.), *Qessehā-ye Īrānī*, Vol. 1, Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Bālāzādeh, Amir Kāvus (1992), "History: Myth and the Myth-Making Mind", *Nāmeḥ-ye Farhang*, (7), pp. 74–83. [In Persian]
- Black, Jeremy & Green, Anthony (2006), *Farhangnāmeḥ-ye Khodāyān, Divān va Namādhā-ye Beyn ol-Nahrayn-e Bāstān*, translated by Peymān Matīn, second edition, Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Bahār, Mehrdād (2011), *Az Ostūreh tā Tārīkh*, seventh edition, Tehran: Cheshmeh. [In Persian]
- Parīshānī, Zībā & Shīrbacheh, Masoud (2009), *Bon-māyeh-hā va Anāser-e Qesseh-hā-ye Āmīyāneh-ye Īrānī*, Tehran: Islamic Azad University Press. [In Persian]
- Jabrī, Soussan & Youssefī, Sahar (2016), "The Connection of Magical Elements and Archetypal Patterns in Folk Tales", *Farhang va Adabīyāt-e Āmmeh*, 4(11), pp. 79–108. [In Persian]
- Jorjānī, Thābet ibn Mohammad (2009), *Dāyerat ol-Ma'āref-e Bozorg-e Eslāmī*, Vol. 17, Tehran: Markaz-e Dāyerat ol-Ma'āref-e Bozorg-e Eslāmī. [In Persian]
- Jafarī, Mohammad (2005), "Types of Iranian Legends", *Ketāb-e Māh-e Koodak va Nojavān*, 8(12), pp. 120–127. [In Persian]
- Jafarī Qanavātī, Mohammad (2012), *Dāneshnāmeḥ-ye Farhang-e Mardom-e Īrān*, Tehran: Markaz-e Dāyerat ol-Ma'āref-e Bozorg-e Eslāmī. [In Persian]
- Hejāzī (Farāhānī), Banafsheh (1995), *Adabīyāt-e Koodakān va Nojavānān*, Tehran: Rowshangarān. [In Persian]
- Haqshenās, Ali Mohammad & Khadīsh, Pegāh (2008), "New Findings in the Morphology of Iranian Fairy Tales", *Faslnāmeḥ-ye Dāneshkadeh-ye Adabīyāt va Olūm-e Ensānī*, 59(186), pp. 27–39. [In Persian]
- Khānī, Narges & Koukabī, Morteza (2014), "What Is a Legend After All?", *Motāle'āt-e Ketābdārī va Elm-e Ettelā'āt*, 6(2), pp. 37–52. [In Persian]
- Khadīsh, Pegāh (2009), "Reflection and Function of Sorcery and Magic in Fairy Tales", *Majaleh-ye Dāneshkadeh-ye Adabīyāt va Olūm-e Fārsī*, 17(65), pp. 151–165. [In Persian]

- Damāvandī, Mojtabā (2009), *Jādū dar Aqvām, Adyān va Bāztāb-e Ān dar Adab-e Fārsī*, Semnān: Semnan University Press. [In Persian]
- Zāker Shahrak, Mīnā (2002), "Legends in Iran and Their Impact on Children", *Ketāb-e Māh-e Koodak va Nojavān*, 5(57-58), pp. 33–35. [In Persian]
- Rastegār Fasā'ī, Mansour (2004), *Peykar-Gardānī dar Asāfīr*, Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Sajjād pour, Farzāneh (1999), *Fasūn-e Fasāneh*, Tehran: Sepīdeh-ye Sehr. [In Persian]
- Salāmī, Ali (1999a), *Pesar-e Kākol-e Zarrī (Dāstān-e Pesar-e Kākol-e Zarrī)*, second edition, Tehran: Payām-e Edālat. [In Persian]
- Salāmī, Ali (1999b), *Pesare Kākol-e Zarrī (Dāstān-e Gol-chehreh)*, second edition, Tehran: Payām-e Edālat. [In Persian]
- Salāmī, Ali (1999c), *Pesare Kākol-e Zarrī (Dāstān-e Gol-e Khandān)*, second edition, Tehran: Payām-e Edālat. [In Persian]
- Challaye, Félicien (1967), *Tārīkh-e Mokhtasar-e Adyān-e Bozorg*, translated by Manouchehr Khodāyār Mohebbī, Tehran: Tahouri. [In Persian]
- Children's Book Council (2001), *Farhangnāmeḥ-ye Koodakān va Nojavānān*, Vol. 3, second edition, Tehran: Farhangnāmeḥ. [In Persian]
- Schimmel, Annemarie (2012), *Rāz-e Adad-hā*, translated by Fātemeh Tofighī, Tehran: University of Religions and Denominations Press. [In Persian]
- Afīfī, Rahīm (2004), *Asāfīr va Farhang-e Īrānī dar Neveshteh-hā-ye Pahlavī*, second edition, Tehran: Toos. [In Persian]
- Andalīb, Sepīdeh (2001), "Characteristics and Similarities of Iranian Fairy Tales", *Pazhouheshnāmeḥ-ye Adabīyāt-e Koodak va Nojavān*, 7(25), pp. 128–138. [In Persian]
- Karīmzādeh, Manouchehr (2006), *Chehel Ghesseh*, fifth edition, Tehran: Tarh-e Now. [In Persian]
- Karīmī, Mehrdād et al. (2005), "Objects and Legends", *Majaleh-ye Ketāb-e Māh-e Koodak va Nojavān*, 8(12), pp. 157–166. [In Persian]
- Kazāzī, Mir Jalāloddīn (1997), *Royā, Hamāseh, Ostūreh*, second edition, Tehran: Markaz. [In Persian]
- Mohammadkhānī, Koroush (2007), *Delāvar-e Shahr-e Khoftān va Chand Afsāneh-ye Kohān az Dīyār-e Parīyān*, Tehran: Koroush. [In Persian]
- Mohammadī, Hāshem (2004), "Magic and Sorcery in the Shāhnāmeḥ", *Ferdowsī*, 3(19), pp. 41–45. [In Persian]
- Mohammadī, Mohammad Hādī (1999), "Motivations for Creating Legends for Children", *Rouyesh*, 4(1). [In Persian]
- Mosāheb, Gholāmhossein (2008), *Dāyerat ol-Ma'āref-e Fārsī*, Vol. 1, fifth edition, Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Mo'innoddīnī, Fātemeh & Īrānfār, Mīnā (2011), "A Comparison of the Fantasy Dimensions of Magic in Bahmannāmeḥ and Garshāspnāmeḥ", *Motāle'āt-e Īrānī*, 10(20), pp. 300–318. [In Persian]
- Mohtadī, Fazlollāh (2008), *Ghesseh-hā-ye Sobhī*, Vol. 1, second edition, Tehran: Mo'īn. [In Persian]

Mīrkāzemi, Seyyed Hossein (2003), *Chehel Gīsū-ye Talā*, second edition, Tehran: Markaz. [In Persian]

Mīhandoust, Mohsen (1999a), *Bākereh-hā-ye Parī-zād (Dāstān-e Āb-e Hayāt)*, Tehran: Toos. [In Persian]

Mīhandoust, Mohsen (1999b), *Bākereh-hā-ye Parī-zād (Dāstān-e Cheshmeh-ye Jādū)*, Tehran: Toos. [In Persian]

Vāheddoust, Mahvash (2008), *Nahādeh-hā-ye Asātīrī dar Shāhnāmeḥ-ye Ferdowsī*, second edition, Tehran: Soroush. [In Persian]

Yāhaghi, Mohammad Ja'far (1990), *Farhang-e Asātīr va Eshārāt-e Dāstānī dar Adabīyāt-e Fārsī*, Tehran: Soroush. [In Persian]